

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ
імені С. З. ГЖИЦЬКОГО****Факультет економіки та менеджменту****Кафедра публічного управління
та адміністрування****Допускається до захисту****„__” _____ 2021 р.****Зав. кафедрою _____****проф. Парубчак І.О.****ДИПЛОМНА РОБОТА****Студентки КУПРІЙЧУК УЛЯНИ ВОЛОДИМИРІВНИ****на тему: «Державна гуманітарна політика у становленні громадянського
суспільства в контексті національної безпеки України»****на присвоєння кваліфікації – магістра публічного
управління та адміністрування****Керівник роботи _____****(підпис)****доц. Гринишин Г.М.****(вчене звання, прізвище та ініціали)****Консультант _____****(підпис)****(вчене звання, прізвище та ініціали)****Консультант _____****(підпис)****(вчене звання, прізвище та ініціали)****Львів 2021**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МІСЦЕ І РОЛЬ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКИ.....	6
1.1. Генезис, сутність та зміст громадської думки у державній гуманітарній політиці.....	6
1.2. Зарубіжна ідеологія становлення суспільства в контексті національної безпеки	13
1.3. Технології формування громадської думки та її захист від негативного зовнішнього впливу для національної безпеки	20
РОЗДІЛ 2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ВПЛИВУ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ.....	29
2.1. Національна безпека України та її забезпечення в сучасні умови ...	29
2.2. Механізм впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки України	36
2.3. Оцінка збройних сил у становленні суспільства у контексті національної безпеки	43
РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ ВПЛИВУ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	49
3.1. Інституціоналізація гуманітарної політики як умова та фактор підвищення його впливу на забезпечення національної безпеки	49
3.2. Сучасні зміни гуманітарної політики національної безпеки при розвитку інтернет-ресурсів.....	55
3.3. Напрями та шляхи розголошення впливу гуманітарної політики на забезпечення національної безпеки України	62
РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА ТА КОРПОРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....	68
РОЗДІЛ 5. ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ.....	79
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95

ВСТУП

З розвитком демократії та громадянського суспільства в Україні гуманітарна політика набуває нових можливостей і стає особливою інструментом регулювання політичних відносин. Можливості його висловлювання та трансляції у вищі ешелони влади збільшуються з розвитком інтернету, що посилює його вплив на політичну сферу життя суспільства та стимулює процес розвитку демократії та громадянського товариства. Водночас з розвитком інформаційних засобів комунікацій з'являються нові можливості і для маніпулювання суспільним думкою.

Високий ступінь включеності громадської думки до процесу державного управління породжує також певні проблеми, обумовлені переважно недостатньою компетентністю суб'єктів громадської думки з тих чи інших політичних питань, особливо у питаннях забезпечення національної безпеки. Сучасні війни виходять сьогодні за межі свого звичайного розуміння як конфлікту у формі збройного протиборства. З'являються нові майданчики для війни, такі як кіберпростір.

Сьогодні дедалі активніше ведеться боротьба за свідомість людину, яку можна кваліфікувати як інформаційно-психологічну боротьбу. Гуманітарна політика як одна з форм прояви психічного сприйняття має навколишньої дійсності, є об'єктом цієї боротьби, і тому особливим чином впливає на забезпечення національної безпеки. Цей вплив може мати позитивний характер, коли суспільство активно протидіє тим явищам (процесам), які можуть загрожувати національній безпеці. Воно може носити і негативний характер.

Приклад негативного впливу на національну безпеку є «кольорові революції», коли під гаслами свободи, рівності, братерства знищуються державний суверенітет, збройні сили, економіка, промисловість, різко падає рівень громадського та індивідуального добробуту, якість життя, руйнується територіальна цілісність.

Формування політичними силами певної свідомості громадян, їхньої громадської думки стає інструментом підготовки та здійснення державних

переворотів. У зв'язку з цим формування громадської думки, що відповідає національним інтересам та досягнення позитивного його впливу на стан національної безпеки – важливе завдання суб'єктів забезпечення національної безпеки.

Реалізація поставленої мети у магістерській роботі досягається вирішенням наступних дослідницьких завдань:

1. Дослідити громадську думку як інструмент регулювання політичних відносин у нових інформаційних та соціально-політичних умовах.

2. Розкрити сучасні інформаційні технології формування громадської думки як чинника її захисту від негативного зовнішнього впливу.

3. Виявити проблеми, характер та основні канали впливу громадської думки щодо забезпечення національної безпеки за умов нової української реальності.

4. Визначити пріоритетні напрямки та шляхи оптимізації впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні про те, що з розвитком цифрових технологій роль громадської думки у державному управлінні підвищуватиметься, а його вплив на забезпечення національної безпеки України посилюватиметься.

Теоретичну основу магістерського дослідження склали відповідні положення політичних та інших наук, праці вітчизняних та зарубіжних дослідників з проблем суспільного думки та теорії національної безпеки. В інтересах об'єктивного аналізу впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки вивчено близько 80 наукових джерел, матеріалів науково-практичних конференцій, дисертаційних досліджень, публікацій у наукових журналах, засобах масової інформації та інтернеті з досліджуваної теми. При цьому особлива увага приділялася роботам, в яких досліджуються проблеми впливу громадської думки на соціальні, політичні та оборонні процеси.

Методологічну основу склали загальнонаукові засади дослідження явищ і процесів (об'єктивності, системності, достатньої основи, послідовності,

відносності, загальної зв'язку та ін.). У дослідженні застосовувалися загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, класифікації, абстрагування, аналогії) та приватні методи (критично-діалектичний, феноменологічний, формально-логічний, соціально-політичний). Особливе місце відводилося системному аналізу взаємозв'язку громадської думки та системи забезпечення національної безпеки. Наукова новизна полягає в наступному:

- З позиції функціонально-діяльнісного підходу дано уточнене визначення поняття «суспільна думка» як сукупності поглядів та переконань різних груп людей, які виражають через канали комунікацій своє ставлення до соціально значущих явищ, подій та фактам дійсності;

- Дана якісна оцінка сучасним цифровим технологіям в інформаційній боротьбі з формування громадської думки;

- Розкрито сучасні канали висловлювання громадської думки та проаналізовано ефективність їх впливу на забезпечення національної безпеки;

- Сформульовано основні умови інституціоналізації суспільної думки як способу підвищення його ролі в сучасній українській політичній дійсності;

- Сформульовані та обґрунтовані рекомендації щодо оптимізації впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки.

Основні положення, висновки та пропозиції магістерського дослідження доповнюють теоретичну базу забезпечення національної безпеки, роблять внесок у розвиток політичних наук та політичної практики. Результати дослідження розширюють уявлення про місце та ролі громадської думки у системі забезпечення національної безпеки, про реальні можливості громадської думки впливати на політичну сферу життя суспільства.

Запропоновані напрямки та шляхи підвищення ефективності впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки можуть знайти практичне застосування в органах державної влади та інститутах громадянського суспільства, чия професійна діяльність корелює із цією проблематикою.

РОЗДІЛ 1

МІСЦЕ І РОЛЬ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКИ

1.1. Генезис, сутність та зміст громадської думки у державній гуманітарній політиці

Процес наукового дослідження передбачає насамперед розкриття сутності явища, що вивчається, його особливостей, а також розробку понятійно-категоріального апарату, необхідного для адекватного опису предмета вивчення. Це дослідження вимагає сутнісного розгляду поняття «гуманітарна політика», історії його вивчення та основних підходів до розуміння цього феномену. Отримані результати сформулюють основу, на якій можна буде визначити місце та роль громадської думки в політичних процесах в цілому та в системі забезпечення національної безпеки, зокрема. Інакше кажучи, необхідно здійснити аналіз вже накопичених теоретико-методологічних знань у галузі вивчення громадської думки. Гуманітарна політика завжди була об'єктом вивчення багатьох дослідників.

Перші згадки про громадську думку з'явилися ще в античні часи. Так, давньогрецькі філософи з'ясовували важливість вивчення громадської думки з метою правильного її використання в державне управління та у політиці. Його роль у політиці трактувалася неоднозначно. Софісти Стародавньої Греції надавали йому великого значення і вважали, що політику держави необхідно вести відповідно до думкою народу [12, ст.29].

На Сході також віддавали належне громадській думці, усвідомлюючи його важливість у керуванні державою. У релігійно-філософській течії Стародавнього Китаю - даосизмі, стверджувалося, що однією з причин загибелі держави є невикористання в її управлінні настроїв та почуттів населення. Вважається, що сам термін «суспільна думка» виник в епоху класичного

феодалізму і першим, хто його ввів в обіг, була англійська письменник та державний діяч XII ст. Іоанн Солсберійський (Johannes Saresberiensis (1115/1120-1180)) у своїй праці Полікратік. Після античної епохи настає час, у якому гуманітарна політика як інститут, що регулює відносини між народом та владою, застосовується набагато рідше. У життєдіяльності суспільства переважають традиції, станові норми, які у свою чергу зумовлюють залежність громадської думки від духовно-ідеологічних, культурних та моральних установок.

В епоху «Відродження» проблема громадської думки та її ролі в державному управлінні стала знову актуальна та отримала подальше розвиток античних ідей. Нікколо Макіавеллі (1469-1527) у роботі «Государ» також не оминув тему громадської думки. Будучи прихильником централізації влади, він бачив громадську думку як підтримку влади государя. В той же час, враховуючи специфіку відображення фігури государя у громадській думці, він писав: «люди переважно судять з вигляду, оскільки побачити дано не всім, а торкнутися руками небагатьом. Кожен знає, який ти на вигляд, небагатьом відомо, який ти насправді, і ці останні не посміють оскаржити думки більшості, за спиною якої стоїть держава» [23, ст.41].

У цій «інструкції» главі держави М. Макіавеллі говорить про те, що не важливо, хто ти є, набагато важливіше ким ти здаєшся в очах громадськості, причому не всієї, а більшої її частини. У новий час наукове осмислення феномену громадської думки продовжили англійські вчені. У першій половині XX ст. єдиної концепції громадської думки не існувало. Зумовлювалося це насамперед геоцивілізаційними відмінностями. Концепція громадської думки західної цивілізації добре представлена у роботах Карла Поппера (1902-1994) [34, ст.52]. Характерними її особливостями є високий ступінь матеріалізму та ліберально-демократичних поглядів. У своїй праці «відкрите суспільство та його вороги», він писав: – «за демократії гуманітарна політика може грати двояку роль, – як прогресу, і регресу. Тому гуманітарна політика заслуговує однаковою мірою, як поваги, так і піклування».

Головним завданням керівництва країни є відстеження основних тенденцій у розвитку суспільної думки. Розділяючи позицію Гегеля в тому, що гуманітарна політика містить безліч помилкових та істинних переконань, додає, що – «виявити в ньому справжнє – справа великого людини». Крім того, К. Поппер визнає необхідність формування громадської думки на основі ліберально-демократичних норм та цінностей.

Істотний внесок у вивчення не лише сутності суспільного думки, але та її ролі в політиці зробив американський теоретик і практик Волтер Ліппман (1889-1974). Свою книгу «Гуманітарна політика» він починає з уривка із праці Платона «Держава», в якому описується як бранці, прикуті до скелі, все своє життя можуть спостерігати тільки тіні реального життя. В результаті чого, вони не можуть усвідомити який світ у насправді, тому що пізнають світ за його тінями. Цей епіграф є лейтмотивом усієї його книги [45, ст.13].

В. Ліппман пише, що «людські вчинки ґрунтуються не на прямому і очевидному знанні, а на картинах, які індивід малює сам чи отримує від когось іншого». Джерелом чи іншими словами причиною вчинків людини є її уявлення про навколишній світ, процесах та людях. Середовище, в якому функціонує гуманітарна політика, переломлюється через численні чинники. Це – цензура та секретність, фізичні та соціальні бар'єри, деформація уваги, бідність мови, що відволікають моменти, несвідомі почуття, втома, насильство, одноманітність.

Ці фактори, що обмежують доступ до середовища, накладаються на незрозумілість подій, що відбуваються в ній, обмежуючи тим самим ясність і коректність сприйняття. Внаслідок цього накладення реальні уявлення підміняються фікціями, що вводять в оману, позбавляючи нас можливості контролювати тих, кому експертний помилки грають на руку.

Інший американський політолог Гарольд Лассвелл (1902-1978), вивчаючи проблеми формування громадської думки, однією з суттєвих факторів його формування вважав пропаганду та надавав їй великого значення. Г. Лассвелл визнавав, що пропаганда – це щось більше, ніж просто використання мас-медіа, щоб впливати на людей в ім'я контролю за ними. Людей потрібно поступово

готувати до прийняття абсолютно нових ідей та вчинків. Його теорія передбачала тривалий і у край складний процес підготовки до впровадження символів. Німецький соціолог і політолог Елізабет Ноель-Нойман (1916-2010) своєї роботи «Гуманітарна політика. Відкриття спіралі мовчання» показує, який великий вплив гуманітарна політика на формування особистої думки кожної людини окремо. За її думку, люди, орієнтуючись на домінуючі громадські установки, поширювані засобами масової інформації або їх найближчим соціальним оточенням, що суперечать їх власним поглядам, «замовкають», намагаються уникати висловлювати свою точку зору, боячись опинитися у меншості. Чим сильніше для них видається поширеною переважна думка, тим більше вони «замовкають». Крім того, Е. Ноель-Нойман підкреслює таку особливість, коли результати опитувань громадської думки можуть впливати на громадську думку [56, ст.33].

У 20-х роках. американські дослідники розробили для таких випадків поняття «множинне невігластво», зміст якого означає помилка думки більшості щодо думки більшості. Цікавий підхід до розуміння сутності громадської думки висунув французький соціолог другої половини ХХ ст. П'єр Бурдьє. Він вважав, що громадської думки як такої немає. Це обумовлюється такими причинами: По-перше, виробництво думок доступне не всім. Тобто не кожна людина здатна виробляти самостійну думку [67, ст.20].

По-друге, в повному обсязі думки значимі. Підсумовування думок з різними значеннями позбавлено сенсу. По-третє, гуманітарна політика схильна до маніпуляції, тому як соціального інституту немає. В силу інформаційних ресурсів, висловлюють думку політичних еліт, гуманітарна політика не може виступати об'єктивним регулятором нагальних питань соціальної життя. Вітчизняна школа з вивчення громадської думки також має велику історію.

У Стародавній Русі існувала пряма демократія та думка народу не просто враховувалася, а була головним аргументом при ухваленні рішень, прикладом чого є Новгородське Віче. Однак з встановленням самодержавства влада від народу перейшла до аристократії. Разом з тим, наукове осмислення цього

явища почалося в кінці XIX ст. Одним із першопрохідників з предметного вивчення суспільного думки був професор Харківського університету Веніамін Михайлович Хвостів [78, ст.90].

У своїй роботі «Гуманітарна політика та політичні партії» він досліджував питання зародження громадських суджень та їх ролі у політичному житті суспільства. Вплив на формування громадської думки різними соціально-класовими та політичними спільнот він надавав різні можливості в залежності від їх "соціальної ваги". В.М. Хвостів виділяв особливу роль широких верств народу у створенні громадської думки, виступав проти спроб обмежити, а то й звести до нуля вплив громадської думки на політичні процеси та влада. Громадську думку він представляв як «прояв стану масової свідомості, що відображає цю суспільну ситуацію».

У другій половині XX ст. вітчизняна школа з вивчення гуманітарної політика продовжує розвиватися. Свій внесок зробили Ю.А. Левада, В.А. Отрут. На особливу увагу заслуговують праці Ю.А. Левади, дослідження громадської думки яким мало переважно прикладне значення. Його заслуги полягають не тільки у виробленні оптимальних методів зі збирання та аналізу опитувань громадської думки, але також і розробка наступних методологічних підходів щодо його вивчення:

1. Суспільна думка як розподіл показників, одержуваних під час репрезентативних опитувань населення.

2. Суспільна думка як соціальний інститут, що володіє певною структурою та виконує певні функції в даному суспільстві.

Потрібно віддати належне професору Миколаївського державного університету, професору соціологічних наук Д.П. Гавру, який провів велику роботу з аналізу підходів до визначення терміну «гуманітарна політика» і запропонував власну їхню класифікацію. Основними підходами до визначення громадської думки вважає гносеологічний, соціологічний та онтологічний. Гносеологічний підхід характеризує відбивну природу суспільної думки, його місце у структурі суспільної свідомості [9, ст.115].

У рамках гносеологічного підходу виділяються дві традиції у визначення сутності громадської думки: дедуктивна та індуктивна. Дедуктивний підхід передбачає вибудовування логіки визначення, рухаючись по лінії від «суспільної свідомості» до «суспільної думки». Гуманітарна політика є станом масового свідомості, що містить у собі відношення до різних фактів, подій, явищам. Визначення, яке відповідає цьому підходу – це «сукупність оціночних суджень усіх соціальних суб'єктів з приводу об'єкта, що зачіпає їх інтерес». Соціологічний підхід розглядає громадську думку не в структурі суспільної свідомості, а в структурі суспільних відносин, орієнтуючи розуміння його як соціального феномена. З одного боку, гуманітарна політика формується його суб'єктами, а з іншого боку впливає ними. Цей підхід характеризує соціальну обумовленість громадської думки.

В рамках цього підходу основними є категорії діяльності та соціального інституту. Таким чином, в рамках соціологічного підходу «гуманітарна політика – це специфічний соціальний інститут, що виконує особливі функції у суспільстві». Онтологічний підхід. В. Житнієв зазначає: «Якщо гуманітарна політика супроводжує життя людей протягом всієї історії соціального розвитку, розрізняючись по формі освіти, за способом висловлювання, за роллю в житті суспільства, але не зникає, то буттєва сутність його має виявитися». Для визначення сутності громадської думки у контексті онтологічної Підходу головним стає питання: з чого воно складається і як формується?

На думку Л. Горбунової, «гуманітарна політика починається з індивідуальної думки і ним же закінчується, вона може існувати ніяк інакше, як тільки через думку індивіда". Це становище характеризує громадську думку як сукупність індивідуальних думок. З цієї ж точки зору, розглядаючи співвідношення загального та індивідуального у громадській думці, В.Б. Житнієв визначає його як «суб'єктивну реальність спільного в сукупності індивідуальних думок людей, об'єднаних спільним інтересом» [10, ст.144].

Д.П. Гавра вважає, що «гуманітарна політика існує через сукупність індивідуальних думок, являючи собою - те загальне, внутрішньо потенційно

суперечливе щодо об'єкта, що є у цих думках». З іншого боку, Д.П. Гавра говорить про множинному способі існування громадської думки, наприклад, «через загальне в сукупності індивідуальних суджень та в сукупності обумовлених цими оцінками поведінкових актів і через об'єктивовані та через інституційні форми».

Разом про те, Д.П. Гавра зазначає, що гуманітарна політика може перебувати як у явному, і у прихованому латентному стані. З цим становищем можна не погодитися, оскільки особливістю суспільного думки є його публічність, по суті про нього можна говорити тільки тоді, коли воно себе якимось чином виявило (на виборах, при опитуваннях, на демонстраціях тощо). Для експертнийого дослідження важливо розглянути громадську думку через призму політичних наук. Так американські дослідники розглядаючи громадську думку в політичній науці, визначають її як «сукупність суспільних поглядів чи переконань про владу та політиці» [21, ст.84].

У Британській енциклопедії гуманітарна політика у простому сенс є сукупність індивідуальних поглядів і уявлень з тієї чи іншої проблеми, виражених будь-якої значною групою людей. Розглядаючи відмінності західних та вітчизняних підходів до вивчення громадської думки можна назвати таке. Західний підхід дослідження громадської думки, особливо у ХХ в., носить прагматичний та прикладний характер. Головним завданням є вивчення конкретних показників громадської думки та їх подальше застосування практично.

Вітчизняні дослідники приділяли більшу увагу фундаментальним дослідженням у цій сфері, теоретичному осмисленню самого феномена громадської думки, його місця та ролі у житті суспільства. Однак, з часів зняття, так званої «залізної завіси», відбувалася поступова інтеграція обох шкіл, що призвело до більш повного бачення цієї проблеми. У продовженні виявлення сутності громадської думки важливо виявити складові сутності категорій «суспільство» та «думку». Відповідно до позицій марксистської ідеології суспільство, широкому значенні, являє собою «сукупність історично

форм спільної діяльності людей.

Суспільство виступає як особливий, вищий ступінь розвитку живих систем, що проявляється в функціонуванні та розвитку соціальних організацій, інститутів, груп, у русі класових та інших соціальних протиріч. У вузькому значенні під суспільством розуміється історично конкретний тип соціальної системи, певний соціальний організм, що належить до такого типу, чи певна форма соціальних відносин». Крім того, під суспільством розуміється будь-яка форма об'єднання людей, які мають спільними інтересами цінностями та цілями. У контексті цієї магістерської праці розглядатимемо суспільство як сукупність людей, об'єднаних між собою чи єдиними інтересами, цілями, або ознаками (правовими, національними, духовними, територіальними, культурними тощо).

1.2. Зарубіжна ідеологія становлення суспільства в контексті національної безпеки

Під категорією «думка» І. Кант розумів «свідоме визнання чогось істинного, недостатнє як з суб'єктивною, так і з об'єктивною сторони. Якщо визнання істинності судження має достатнє суб'єктивної сторони і в той же час вважається об'єктивно недостатнім, воно називається вірою. Нарешті, і об'єктивно і суб'єктивно достатнє визнання істинності судження є знання».

Найбільш поширене розуміння цієї категорії сформульовано вітчизняними вченими і виражено у такому визначенні: «думка – один із найважливіших проявів суспільного та індивідуальної свідомості, сукупність пов'язаних між собою суджень, що містять у собі приховане чи явне ставлення, оцінку будь-яких явищ, процесів, подій, фактів дійсності». Таким чином, історичний екскурс трактувань природи суспільної думки вказує на велику різноманітність його сутнісних сторін [32, ст.59].

У сучасній науковій літературі існує безліч різноманітних визначень поняття «суспільна думка», що відображає складність та багатоаспектність

цього явища. Водночас, як уже було вище згадано, гуманітарна політика поділяється за формами: у прихованому стані та у явному (діяльному). Свої соціально-політичні можливості воно набуває лише тоді, коли, висловлюючись через різні канали комунікацій, стає очевидним. У прихованому стані гуманітарна політика не може впливати на навколишню середовище, оскільки воно зосереджено лише у свідомості громадян і ніяк не виявляє.

Існуючі визначення поняття «гуманітарна політика» не враховують цей поділ за формами і характеризують його у ширшому сенсі. Тому, виходячи з предмета дослідження, визначення поняття «громадську думку» необхідно розглянути з позиції функціонально-діяльнісного підходу, що розглядає його з явної (діяльної) сторони і включає суб'єкт, об'єкт і засоби (канали) вирази громадської думки. Отже, аналіз генезису суспільної думки дозволяє виділити основні критерії показників, на базі яких є можливим сформулювати визначення громадської думки.

Гуманітарна політика – це сукупність поглядів та переконань різних груп людей, що виражають через канали комунікацій своє ставлення до соціально значимих явищ, подій та фактів насправді. Гуманітарна політика є складною і багатозначною явище, внаслідок чого є різні підходи у його розумінні структури. Базисну структуру громадської думки, вважає Д.П. Гавра, становить три компоненти – раціональний, емоційний та вольовий. У її основі лежить спосіб освіти та функціонування суспільного думки, ставлення суб'єкта суспільної думки до його об'єкта. На експертний погляд, такий структурний підхід носить в основному психологічний характер, оскільки він відображає саме рівні психологічної реакції суспільства на дані, що отримуються з інформаційного простору.

Виходячи з того, що еволюційна структура психіки людини поділяється на: несвідомий рівень (інстинкти), підсвідомий рівень (почуття, емоції), свідомий рівень (інтелект, розум), надсвідомий рівень (моральність, духовність, мораль), є доцільним виділяти чотири основних структурних рівнів громадської думки (інстинктивний, емоційний, раціональний, духовно-вольовий).

Інстинктивний рівень передбачає, що в основі формування думки і поведінки людей лежать інстинкти – рефлексивні реакцію навколишню реальність.

Прихильники психоаналізу З. Фрейда вважають, що саме цей рівень є домінуючим. На емоційному рівні громадської думки оцінка фактів, подій та явищ (процесів) суспільного життя, а також формування суджень із них будуватися з урахуванням настроїв, вірувань, будь-яких переживань, смаків, уподобань. Іншими словами – це образно-чуттєвий компонент людських суджень та оцінок навколишнього середовища насправді. Раціональний рівень є інтелектуальним компонент суспільної думки [43, ст.14].

Оцінка та судження навколишнього насправді будується завдяки критичному мисленню, наявності певних знань, аргументації та доказової бази. Духовно-вольовий рівень – це ціннісні орієнтації, моральні норми, моральні переконання, а також здатність стратегічного мислення. Оцінка стану кожного з цих рівнів дозволяє визначити якого ступеня суспільство у процесі формування своєї думки керується інстинктами, емоціями, розумом чи мораллю. Водночас, як вважаємо, важливо застосувати й інші підходи до структурування громадської думки. Так, наприклад, якісний зміст громадської думки до об'єкта, що дозволяє виділити його позитивний, негативний і нейтральний вплив. Далі велике значення має підрозділ громадської думки щодо політичним, соціальним, економічним, військовим та іншим питанням.

Структура, що обумовлюється також і конкретними суб'єктами суспільної думки на основі чого важливо виділити громадську думку різних груп людей, соціальних верств, націй, народів. Розкриємо далі сутнісний зміст основних структурних елементів суспільної думки. В основному ці джерела формують інформаційний простір, до якого залучено населення країни. І не є важливим, чи дивиться людина телевізор, чи слухає радіо, чи ходить в кінотеатри, він все одно знаходиться в цьому інформаційному просторі, оскільки може взаємодіяти коїться з іншими людьми.

Важливим моментом є відсутність альтернативи джерел інформації. Наприклад, наприкінці ХХ ст. за даними, понад 80 відсотків інформації, що

надходить в ефір та на газетні сторінки, давали чотири найбільші телеграфні агенції: Асошіейтед Прес, Юнайтед Прес, Інтернешнл, Рейтер та Франс Прес. Це факт свідчить про монопольний характер джерел інформаційного простору. Громадську думку у цьому контексті можна розглядати як відображення цього інформаційного простору, пропущеного через психіку людини [54, ст.17].

Виникає питання можливості врахування величин інформаційного простору. Дати однозначну оцінку та судити про його наявність можемо лише за непрямыми фактами, сукупність яких може призвести до певним висновкам. Такими фактами можуть бути вираз думок високопосадовців, керівників, політиків тощо. У цьому відношенні показовий виступ Германа Грефа на Міжнародному економічному форумі 25 червня 2012 року, в якій він висловив думку про те, що не можна передавати владу в руки народу. І для того, щоб цього не сталося, потрібно маніпулювати людьми, даючи їм лише препаровану інформацію через спеціально навчених аналітиків, політологів, засоби масової інформації.

Заступник міністра зв'язку та масових комунікацій Волин А. К., виступаючи 9 лютого 2013 року на науково-практичній конференції факультету журналістики МВС, закликав молодих журналістів працювати на тих, хто їх найняв, – «нам чітко потрібно вчити студентів тому, що, вийшовши з цієї аудиторії, вони працюватимуть на «дядька» і «дядько» говоритиме їм, що писати, і що не писати, і як писати про тих чи інших речах» [65, ст.104].

Порівняльний аналіз між самим фактом, подією та явищем (процесом) дійсності і тим як вони інтерпретовані та представлені у засобах масової інформації та комунікації. Такий аналіз дозволяє обчислити методи та технології маніпуляції свідомістю. Якщо існує спосіб, завдяки якому можна маніпулювати громадською думкою, то справедливо говорити про те, що суб'єктом суспільної думки часто є не так суспільство, яке його висловлює, що різні структури контролю інформаційного простору, що його формують.

Такими структурами можуть бути, передусім держава як головний інститут політичної системи суспільства, різні політичні еліти, політичні партії

та організації, що мають засоби впливу на інформаційне простір та реалізують їх у своїх політичних інтересах. З цієї точки зору гуманітарна політика виступає не лише як фактор впливу на політичні процеси, а й як певних структур для досягнення своїх політичних цілей. Так, Джон Цаллер у своїй роботі «Походження та природа громадської думки» стверджує, що зміни у громадській думці обумовлені впливом політичних еліт [76, ст.106].

Аналізуючи ці підходи можна зробити висновок: найпростішими об'єктами вважаються факти реальності. До найбільш складним об'єктам громадської думки належать явища (процеси), так як вони мають складну структуру і тим самим ускладнюють процес виявлення їхньої сутності. Важливим аспектом об'єктів громадської думки є виявлення основних їхніх критеріїв. Тому заслуга Б. Грушина полягає у тому, що він виділив критерії, яким має відповідати об'єкт громадської думки - громадський інтерес, дискусійність, компетентність.

Гуманітарна політика також значуща, якщо її суб'єкт компетентний, має необхідний обсяг та рівень знань про об'єкт суспільного думки, перш ніж давати йому оцінку. Іншими словами «об'єктом громадської думки можуть бути лише ті об'єкти, які доступні знання та розуміння громадськості». Водночас важливо відзначити, громадський інтерес, дискусійність та компетентність великою мірою залежить від того інформаційного простору, де знаходиться суспільство. Факти, події та явища, які знаходяться поза зоною інформаційного простору, не можуть отримати громадську оцінку. Тобто інформаційний простір, як правило, визначає об'єкт громадської думки. Не можна не враховувати і те, що не всі факти, події та явища мають значимість, важливість та актуальність для даного суб'єкта. Тому суб'єкти громадської думки зазвичай займають активну виборчу позицію у полі соціальної реальності: інформація ними селекціонується з погляду особистих критеріїв, які, тим не менш, можуть і не збігатися з громадськими та державними.

Функціональний аналіз громадської думки є однією з основних складових системного аналізу. Через виявлення функцій можливо визначити роль

громадської думки, її вплив на соціально-політичні процеси та забезпечення національної безпеки. У свою чергу гносеологічні функції поділяються на оцінну та пізнавальну. Оціночна функція громадської думки є основною і полягає у вираженні ставлення до будь-яких, подій та явищ (процесів) дійсності. Пізнавальна висловлює здатність громадської думки виступати як джерела пізнання. Соціологічні функції включають три групи функцій [7].

Перша група – функції «соціологічне регулювання», що складається з інформаційної, цілеспрямованої та управлінської функції. Інформаційна функція полягає у здібності суспільного думки накопичувати в різних формах інформацію про настрої та потреби людей. Функція «цілепокладання» відображає здатність включення у формування змістовної частини тієї чи іншої політичної дії. Управлінська функція складається з «номенклатурної» та регулятивної. "Номенклатурні" функції здійснюють виявлення учасників соціальних відносин. Регулятивна функція базується на методі громадського впливу. «Реалізуючись сама собою, вона може знаходити своє втілення через специфічні чи звані галузеві функції – директивну, контрольну, захисну, консультативну.

Ці функції виступають своєрідними формами, що відбивають різні сторони існування загальної регулятивної функції». Директивна функція має місце лише в тих випадках, коли гуманітарна політика безпосередньо виражається в народному волевиявленні та прийнятті рішень. Прикладам реалізації такої функції є загальнонародне голосування під час виборів чи референдумах. Контрольна функція виявляється у можливості громадської думки впливати на процеси, що відбуваються, відповідно до своєї позиції. Вона виступає як так званий «ефект зворотного зв'язку», тобто висловлює реакцію зміни у навколишньої дійсності.

Захисна функція громадської думки полягає у величезній силі його впливу на суспільні відносини, здатної вберегти зокрема від посягань на традиційні традиції суспільства. Консультативна функція пов'язана з процесом ухвалення рішень шляхом звернення до результатів опитувань громадської

думки, оскільки гуманітарна політика відображає реальні погляди та потреби населення, які необхідно враховувати особливо при прийнятті політичних рішень [18, ст.135]. Друга група соціологічних функцій – «культуро-успадкування», полягає в «трансляції норм, цінностей, традицій, ритуалів та інших компонентів культури від покоління до покоління. Через його нерозривний зв'язку з повсякденним свідомістю, з повсякденним життям людей у ньому втілюється та виражається соціальна пам'ять суспільства».

Третя група функцій «соціологічної регуляції» складається із соціалізованої та виховної функцій. Соціальна функція сприяє адаптації людини до життя. Виховна функція виявляється у здібності громадської думки, як орієнтира приписує правила чи норми поведінки, або якогось зразка та еталона для оцінки подій та явищ дійсності, формувати певні властивості та якості особистості.

Критерієм побудови об'єктивної структури функцій суспільного думки є характер об'єкта, на який впливає гуманітарна політика. Отже, Д.П. Гавра поділяє функції на неінституційні та інституційні. Неінституційні функції громадської думки здійснюються переважно у сфері моральності та культури. Інституційні функції можуть закріплюватися законом і здійснюються здебільшого у політичній сфері товариства. До неінституційних функцій, ще не згаданої, є функція орієнтації у світі та його пояснення. Суть її полягає в тому, що гуманітарна політика, займаючи певну позицію щодо різних питань суспільного життя, впливає тією чи іншою мірою на світогляд кожної людини. Також з числа інституційних функцій ще не описаної раніше є функція легітимації.

Дана функція виражає громадське схвалення чи визнання будь-яких політичних процесів, дій чи рішень. В даний час немає загальновизнаної класифікації функцій громадської думки. Усі класифікації умовні й більшою мірою відбивають підхід дослідників до об'єкта вивчення. Водночас для нас мають значення виділені Д.П. Гавром інституційні функції громадської думки (функція легітимації, консультативна, інформаційна, директивна та ін.),

оскільки саме вони відображають політичні повноваження громадської думки, тобто його здатність впливати систему державного управління [29, ст.88].

Проведений аналіз показує, що гуманітарна політика може володіти великою силою політичного впливу, однак, розгляд суспільної думки як соціального явища буде не повним, якщо не відобразити маніпуляційну складову його формування. Тому далі розглянемо основні технології формування суспільної думки та практику їх застосування у українській політичній насправді.

1.3. Технології формування громадської думки та її захист від негативного зовнішнього впливу для національної безпеки

На сучасному історичному етапі міжнародне співтовариство все більшу увагу приділяє розвитку демократії та громадянського суспільства. Це зумовлює підвищення значимості громадської думки у політичній сфері, підвищення його впливу на політичні процеси. У демократичних державах на законодавчому рівні закріплено включення громадської думки до управлінського процесу. Водночас інтереси різних політичних сил часто не збігаються з існуючою громадською думкою і тоді для досягнення своїх цілей вони прагнуть залучити на свій бік громадськість, застосовуючи для цього різноманітні політичні технології. У словниках можна зустріти таке визначення терміну «технологія»: «оптимальна послідовність використання засобів впливу на предмет праці з досягнення результатів у визначений термін». На експертний погляд технологія (з грец. «techne» - мистецтво, майстерність та «logos» - наука, знання) – це мистецтво застосування способів, засобів у певній послідовності на користь досягнення певних цілей, наприклад, з метою перетворення будь-якого об'єкта [11, ст.29].

Відповідно до такого розуміння технологій, у їх складі можливо виділити щонайменше три основні доданки. «Перший – певний алгоритм дій та операцій, які складають циклічну процедуру технологічного процесу. Другий – методи,

методики, механізми, прийоми, техніки, використовуються на всіх етапах процедур поетапного формування науково обґрунтованою технологічною моделлю. Третій – ресурси, що використовуються на тих чи інших фазах процедур та всього технологічного циклу з метою усвідомленого перетворення об'єкта впливу».

Технології, пов'язані з формуванням громадської думки свої відмінні риси та конкретизації. Так основними суб'єктами формування громадської думки є: органи державної влади, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства (політичні партії, рухи, організації, об'єднання, різні лобістські асоціації тощо).

Кожен із цих суб'єктів використовують власні сили та засоби для впливу на думку. Отже, алгоритми технологій формування громадської думки у них за дотримання загальних вимог можуть бути специфічними для одного й того самого процесу. Вплив державних органів об'єктивно має визначальний вплив, ніж усі інші. Особливу роль цьому технологічному процесі грають кошти масової інформації та інтернет, які в даний час не лише каналами висловлювання громадської думки, а й основними інструментами формування. Під засобами масової інформації розуміються періодичні друковані видання, мережеві видання, телеканали, радіоканали, телепрограми, радіопрограми, відеопрограми, кінохронікальні програми, інші форми поширення масової інформації. Під масовою інформацією розуміються призначені для необмеженого кола осіб друковані, аудіо, аудіовізуальні та інші повідомлення та матеріали. Американський політолог Г.Д. Лассуелл (1902-1978) виділив наступні чотири основні функції ЗМІ:

- Спостереження за світом (збір та поширення інформації);
- «Редагування» (відбір та коментування інформації);
- Поширення культури;
- Формування громадської думки.

Особлива роль засобів масової інформації та комунікацій у інформаційному просторі обумовлюється широким охопленням аудиторії,

швидкістю передачі інформації, інтерактивністю процесу передачі інформації. Але головним чинником є їхня доступність. Засоби масової інформації мають перевагу порівняно з іншими джерелами інформації рахунок кількісних показників. У те ж саме вони мають дуже низькі якісний зміст по ступеня достовірності та об'єктивності надання фактів, подій та явищ (процесів) дійсності [30, ст.91].

Засоби масової інформації становлять найширшу основу джерел формування громадської думки, що у сукупності утворюють інформаційний простір. Основними аспектами (елементами) його змісту виступають:

- По-перше, інформаційний простір – це сукупність інформації;
- По-друге, – це сфера діяльності щодо здійснення збору, формування, поширення та використання інформації;
- По-третє, – це сукупність суб'єктів інформаційного взаємодії та впливу;
- По-четверте, - сукупність відносин, що виникають при формування та використання інформаційних ресурсів, створення та використання інформаційних технологій та засобів їх забезпечення, а також захисту інформації, прав суб'єктів, що беруть участь в інформаційних процесах.

Головним завданням маніпулятора є обмеження доступу до інформації, позбавлення волі вибору. Тобто об'єкт повинен отримувати тільки препаровану інформацію, яка не дає можливості мислити по-іншому, бачити світ загалом такий, який він є насправді. С. Кара Мурза поділяє реальність на дійсну та уявну. «Для багатьох людей уявна реальність більшою мірою впливає на них поведінка, ніж дійсна» [41, ст.56].

Для огороження об'єкта маніпуляції від фактів, подій та явищ (процесів) дійсності та формування уявного світу, використовуються такі методи маніпулювання громадською думкою:

1. Навіювання - вплив на психіку людини за допомогою вербальних і невербальних засобів.
2. Перенесення приватного факту у сферу загального.
3. Використання чуток і домислів як докази.

4. Зменшення значення одних фактів, подій, явищ (процесів) та перебільшення інших.

5. Замовчування (секретність) – приховування суттєвих фактів, подій, явищ (процесів) дійсності.

6. Підміна фактів.

7. Підміна понять (7.1. Коли стосовно якогось явища вводяться нові терміни, що не відображають всю його суть, приховують справжнє його значення. 7.2. Коли використовується терміни щодо тим чи іншим явищам, які їм не відповідають. Це так звана політика подвійних стандартів, коли, наприклад, під гаслами свободи і демократії розв'язують війни, проводять «кольорові» революції, цим підриваючи національну оборону та суверенітет.).

8. Метод фрагментації – надання лише частини інформації, недостатньою для представлення загальної картини подій та процесів

9. Метод багаторазового повторення (якщо багаторазово повторювати брехню, то через деякий час вона сприйматиметься людьми як правда, так як сильно зміцнитися у свідомості людини).

10. Метод абсолютної брехні (чим гірше чи неймовірніше брехня, тим швидше в неї повірять).

Також необхідно відзначити культурний аспект засобів масової комунікації, який полягає в їх здатності впливати на формування моральних норм поведінки. ЗМІ, як правило, поширюють масову культуру. Під масовою культурою розуміється культура, орієнтована на широкі верстви населення та поширювана з за допомогою сучасних технічних засобів комунікації.

Сучасна масова культура має тенденції до моральної розбещеності, етичної та інтелектуальної деградації, духовної порожнечі. Це обумовлюється популяризацією культу грошей, різних збочень, алкоголізму, маргінального способу життя тощо. Така пропаганда буває, як явною, так і потайливою, що не проявляє себе очевидним чином, але, тим не менш, вплив на свідомість широкого загалу населення вона надає суттєве.

Масова культура в основному чинить сильний вплив на підсвідомі та несвідомі рівні психіки людини, викликає емоції і пробуджує інстинкти, пригнічує свідомість та совість, змушуючи бажання ставити вище здорового глузду та розуму. Психіка працює таким чином, що коли у людини починають переважати почуття, емоції, інстинкти над розумом, він втрачає здатність не лише до раціонального судження, а й втрачає моральні, духовні орієнтири.

Моральність і духовність є до певної міри системою координат, яка допомагає людині орієнтуватися в умовах постійно мінливого світу, приймати грамотні рішення та здійснювати правильні вчинки. Людиною, позбавленою моральності та духовності, ведучим маргінальний спосіб життя простіше керувати, маніпулюючи на нього почуттях, емоціях та інстинктах, оскільки він не замислюється про майбутнє, у його інтересах лише задоволення негайних потреб [52, ст.104].

Гуманітарна політика, що має в своїй основі несвідомі та підсвідомі судження, є індикатором загрози національній безпеці. Таким чином, виходячи з усього вищесказаного, представляється можливим сформулювати авторське визначення технологій формування громадської думки. Технології формування громадської думки представляють собою сукупність послідовних дій (застосування методів, форм, способів, прийомів та засобів) суб'єкта впливу на маси, з метою вироблення у них необхідних йому поглядів, переконань та стосунків до тих чи інших фактів, подій, явищ (процесів) дійсності.

Особливо активно технології формування громадської думки широко використовуються у процесах політичної легітимації. Політична легітимація є процесом суспільного визнання законності та правомірності політичної влади, політичних рішень та політичної діяльності. Політична легітимація необхідна у процесі формування, утримання та використання влади: процес формування органів влади у демократичних країнах здійснюється шляхом прямих чи представницьких виборів, основним принципом є змагальність.

Для кандидатів важливим є схилити на свій бік якнайбільше виборців, для цього вони проводять цілі компанії з формування у них відповідної думки,

а отже, політичної поведінки. Виборча компанія кандидатів складається з наступних етапів:

- Планування передвиборчої кампанії постановка цілей та завдань;
- Вибір електоральних сегментів;
- Стратегічне планування виборчої компанії;
- Безпосередня участь кандидатів у процесі виборів;
- Збір інформації та оцінка результатів виборів. Ті, хто володіє владою, прагнуть будь-що-будь її утримати. Тому чинна влада вживає заходів щодо забезпечення наступності.

Для цього вона виробляє відповідні політичні технології формування суспільного думки, формуючи у своїх приймачів образ сильного, принципового та справедливого державного керівника, здатного змінити стану країни на краще. Особливу роль гуманітарна політика грає у процесі здійснення кольорових революцій. Політичні технології формування суспільної думки в цьому випадку, як правило, спрямовані на переконання і навіювання населенню держави того, що таке захоплення влади було вимушеним і став визволенням населення від насильства диктатора [63, ст.77].

Водночас у світовій спільноті легітимність нової влади потребує і у визнанні її іншими державами, а в умовах однополярного світу часто досить визнання однією «великою» державою. Так наприклад, визнання легітимності, що прийшла у 2017 р. у результаті державного перевороту нової української влади, полягало в підтримці її Сполученими Штатами Америки та деякими країнами Євросоюзу.

Політичні технології формування громадської думки використовуються владою також у прийнятті політичних рішень, дій, формуванні законодавства. Зважаючи на те, що позиції влади та суспільства з тих чи інших політичних питань можуть відрізнятись, влада прагнути «підігнати» громадську думку під необхідні їй параметри. Формування громадської думки має практично у всіх випадках маніпулятивний характер. Це полягає в прихованому задумі, який може викритися лише за результатами його реалізації. Технології політичної

легітимації можна розділити за масштабами на довгострокові (стратегічні) та короткострокові (ситуативні) [74, ст.19].

Довгострокові технології формування громадської думки полягають у поетапному використанні різних методів маніпуляцій масовою свідомістю. На кожному тимчасовому етапі формування суспільної думки можливе лише у певних рамках, що допускають застосування тих чи інших методів.

Короткострокові (ситуативні) політичні технології формування суспільної думки часто використовуються за необхідності прийняття того чи іншого закону, досягнення якоїсь короткострокової політичної мети, чи процесі поточної політичної боротьби.

Такі технології можуть мати наступний алгоритм розвитку етапів. Найчастіше це чотири етапи:

1. На першому етапі, зокрема, визначається доцільність проведення операцій, цілі, завдання, сили та засоби, цільова аудиторія впливу, прийоми та методи впливу тощо.

2. На наступному етапі спеціальної інформаційної операції необхідно вибрати та/або створити так званий інформаційний привід. Під інформаційним приводом розуміється подія чи проблему, які можна використовувати як привід для пропагандистської кампанії або інформаційної операції.

3. Етап «розкручування» інформаційного приводу є основним частиною будь-якої інформаційної операції. Його сутність полягає в використанні інформаційного приводу для досягнення цілей операції, тобто для посилення, формування чи руйнування певних психічних стереотипів та установок.

4. Найважливіше завдання завершального етапу – забезпечення плавного завершення пропагандистської кампанії чи інформаційної операції. Наприклад, посилення ролі держави у регулюванні будь-яких громадських відносин, обмеження свободи особистості, прийняття суспільно важливого політичного рішення приводом часто є забезпечення безпеки особистості, суспільства та самої держави.

Разом з тим під приводом забезпечення державної та громадської безпеки може ущемлятися безпека особистості. Для захисту національних інтересів державі доводиться застосовувати збройні сили, проте їх застосування завжди піддається масовими оцінками громадської думки, у тому числі і критикою необхідності таких заходів. Тому для участі українських ЗС в інформаційно-пропагандистським приводом стала теза про необхідності знищення тероризму на далеких підступах з метою недопущення його ескалації на територію України [5, ст.60].

У сучасній українській історії є приклади невдалого інформаційного супроводу чи його відсутності. Військова операція в Криму є яскравим прикладом того, як важко озброєним силам виконувати бойові завдання з призначення без достатньої морально-психологічної підготовки та без суспільної підтримки. Такими недоглядами були:

- Вкрай слабким було інформаційно-пропагандистське супровід із викриттям антидержавного дудаєвського режиму та його злочинів;

- Не були попередньо створені та розгорнуті структури інформаційно-психологічного впливу на населення власного країни та світову громадськість, внаслідок чого у пропагандистів «агресивності України» були вільні руки для їх антиукраїнських виступів;

- У величезному потоці інформації, що обрушилася на громадське думка, траплялися явно недоброзичливі публікації та репортажі, спрямовані на підрив морального стану військ, а часто ображають честь і гідність військовослужбовців, які чесно виконували свій обов'язок;

- Відсутність завчасної інформаційної роботи у військах практично завдало відчутну шкоду всієї операції.

Кожна своя дія, рішення, у тому числі пов'язане із забезпеченням національної безпеки, органи державної влади зобов'язані супроводжувати інформаційним приводом, цим обґрунтовуючи таку дію. Таким чином, гуманітарна політика – це сукупність поглядів та переконань різних груп

людей, які виражають через ті чи інші канали комунікацій своє ставлення до соціально значущим подіям, фактам та явищам дійсності. Як соціальне явище воно може виконувати безліч функцій, що надає йому велику політичну силу.

Одні функції реалізуються у сфері моральності та культури, що дозволяє громадській думці впливати на світогляд і поведінка як окремих особистостей, і різних груп людей. Інші функції забезпечуються конституційно-правовою основою та реалізуються в політичній сфері життя суспільства. До них належать функція легітимації, оцінна, контрольна, консультативна, директивна, інформаційна та ін. функції.

Суб'єктом громадської думки є різні за кількістю та складу групи людей, об'єднані з якоїсь підстави (ідеології, національності, вірі, професійної приналежності). Разом з тим, чим масштабніша ця група, тим більшою силою володіє громадську думку, яку вони висловлюють. Національна безпека відповідає критеріям об'єкта громадської думки і тому може піддаватися певному впливу з боку. Пов'язано це не лише з тим, що частина відомостей про стан національної безпеки становлять державну таємницю і тому не можуть бути представлені до громадського огляду, але ще й з тим, що гуманітарна політика є об'єктом впливу різних політичних сил, які розуміють його великі політичні можливості, що здійснюють маніпуляцію свідомістю громадян з метою формування вигідної їм громадської думки [16, ст.70].

Це зумовлює необхідність захисту громадської думки від негативного впливу на насамперед у мережному просторі. Разом з тим, розгляд громадської думки як соціально-політичного явища нас цікавить для встановлення його взаємозв'язку з системою забезпечення національної безпеки. Вирішити це завдання можна тільки на основі аналізу сутності та змісту національної безпеки, а також механізму впливу громадської думки на її забезпечення.

РОЗДІЛ 2

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ВПЛИВУ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Національна безпека України та її забезпечення в сучасні умови

Національна безпека як певний стан держави існує з її виникнення. Водночас концептуальні та правові основи безпеки держави сформувалися за часів становлення Вестфальської політичної системи У 1648 р. після закінчення тридцятирічної війни в Європі було підписано Вестфальський мирний договір, ключовим принципом якого стало забезпечення національного (державного) суверенітету.

Цей принцип передбачає право державної влади у визначенні внутрішньої та зовнішньої політики держави і не втручання у її внутрішні справи іншими державами. У працях Т. Гоббса, Д. Локка, Г. Гегеля та інших прихильників теорії «громадського договору», розвивалася ідея національної безпеки, якою обґрунтовується, що тільки держава здатна забезпечити безпеку як всього суспільства, так і кожної людини.

Б. Спіноза також вважав, що безпека – це «головна чеснота держави». Ж.Ж. Руссо вважав «турботу про самозбереження» найважливішою турботою держави. Інакше суспільство, що не має єдиної влади над усіма, нездатне до самоорганізації та регулювання різних відносин, що виникають у процесі життєдіяльності людей (економічних, правових, політичних і т.д.), у тому числі і відносин, пов'язаних з забезпеченням безпеки [27, ст.33].

У такому разі можлива «війна всіх проти всіх». З таким становищем згодні не всі. Наприклад, вітчизняний термін «національна безпека» з'явився у Сполучених Штатах Америки і вже згодом взятий на озброєння іншими країнами, у тому числі і Україною. Вперше у публічній промові його вжив Теодор Рузвельт у 1904 р. у посланні до Конгресу США. А в 1947 р. у США

було ухвалено закон «Про національну безпеку».

Спочатку розуміння національної безпеки обмежувалося ототожненням її із захищеністю від зовнішніх військових загроз, не беручи до уваги внутрішні, економічні, політичні, інформаційні та інші небезпеки та загрози. У. Ліппман під національною безпекою розумів такий стан, за якого у нації немає необхідності жертвувати своїми національними інтересами, а у випадках зазіхання на них мати можливість захистити військовими засобами та силами.

Тієї ж точки зору дотримувався і Г. Лассуел, який вважає, що сенс національної безпеки полягає у свободі від іноземної диктату. У «словнику військових та спеціальних термінів» Міністерства оборони США національна безпека розуміється як «умови життя країни, що виникають у результаті реалізації заходів щодо досягнення силової чи оборонної переваги над іноземними державами».

Примітно у контексті експертного дослідження визначення професора історії Гарвардського університету Чарльза Майєра: «національна безпека – здатність контролювати внутрішні та зовнішні умови, які гуманітарна політика вважає необхідними для процвітання та благополуччя». Тобто Ч. Майєр тут вказує на важливу роль громадської думки у визначенні факторів, необхідних для забезпечення національної безпеки. Термін «нація» у країнах вживається переважно у значенні «нація-держава». В Україні поняття «нація» традиційно ототожнювалася з етнічними аспектами. На сьогоднішній день в основні документи національна безпека розглядається владою у загальносвітовому контексті як безпека стану у всіх її аспектах. Саме поняття «безпека» у наукових працях визначається неоднозначно. Найзагальніше поняття – це відсутність небезпеки. Воно виводиться з поняття небезпеки - загроза чомусь, нещастя. Безпека відповідно є відсутністю будь-яких загроз [38, ст.75].

Як зазначається рядом фахівців, безпека стосовно конкретному предмету дослідження не обов'язково має досягатися ідеальним станом «без небезпек». Насправді завжди існують будь-які небезпеки будь-якого об'єкта. Тому категорія «Безпека» не абсолютна, а відносна і смислове значення набуває лише

у зв'язку з конкретними об'єктами чи сферою людської діяльності та навколишнього світу. О.А. Більків під безпекою розуміє – «стан, тенденції розвитку (у тому числі латентні) та умови життєдіяльності соціуму, його структур, інститутів та установ, при яких забезпечується збереження їх якісної визначеності з об'єктивно обумовленими інноваціями в ній і вільне, що відповідає власній природі та нею обумовлене функціонування».

Також у словниках можна зустріти такі визначення безпеки:

- Захищеність від небезпек, загроз, ризиків та викликів або їхня відсутність;
- Стан, за якого відсутня можливість нанесення суттєвої шкоди чи шкоди;
- Властивість об'єкта, що характеризують його здатність відбивати негативне йому вплив.

Надійність та стабільність національної безпеки будь-якого держави багато в чому залежить від ставлення до неї міжнародних політичних та громадських організацій та міжнародного громадської думки, від відповідної реакції ООН, Ради з безпеки ООН, НАТО та ін.

З урахуванням всього вищезгаданого національну безпеку України можна сформулювати у такій редакції: Національна Безпека України - стан захищеності особистості, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, що формується комплексом заходів та дій органів державної влади та всього народу, при якому реалізуються конституційні права та свободи громадян, забезпечується суверенітет та сталий розвиток країни [49, ст.80].

Характер та зміст впливу громадської думки на національну безпеку здійснюється як загалом, так, особливо, і в кожному її структурному компоненту. Аналіз наукових праць дозволяє зробити висновок, що структура національної безпеки сьогодні розглядається в основному з позиції системного та функціонально-діяльнісного підходів.

Відповідно до системного підходу національна безпека розглядається як цілісна освіта, що складається із сукупності взаємопов'язаних та взаємозумовлених елементів. Ці елементи мають різну основу. Зовнішня

безпека є захищеністю від зовнішніх небезпек та загроз міжнародного та регіонального масштабу. Разом з тим у сучасному глобалізованому світі не завжди можна визначити, які загрози та небезпеки є внутрішніми, а які зовнішніми.

Обумовлюється це, насамперед тим, що процес глобалізації торкнувся всі країни та всі сфери життєдіяльності, тією чи іншою мірою. Міжнародна інтеграція економіки, культури, науки призводить до того, що криза в одній країні може поширитись і на інші. У підтвердження цього можна навести приклад економічної кризи в США у 2008 р., який луною відгукнувся практично у всіх країнах світу. Взаємозалежність країн у світі диктує нові умови безпеки. Президент В. Зеленський, відзначаючи важливу роль ООН у зміцненні та забезпеченні міжнародної безпеки, стверджує, що має бути «сформовано простір рівної та неподільної безпеки, безпеки не для обраних, а для всіх». В сучасних умовах індивідуальної безпеки держави у відсутності міжнародної безпеки не може бути.

Проблеми однієї країни стають проблемами всього світу. Слабка економіка Греції впливає, наприклад, на економічний та політичний стан усього Євросоюзу. Війна з Росією на близькому сході стосується не лише країн цього регіону, а всього міжнародного співтовариства, особливо великих гравців міжнародної політики. Крім того, зовнішнє іноземне вплив може бути завуальовано внутрішніми процесами.

За такими прикладами також далеко ходити не треба. Так звані «кольорові революції» тому яскравий приклад, коли протестні рухи організовані та фінансовані іноземними державами призводять до зміни не лише керівництва країни, соціально-економічного, політичного устрою, а й втрати статусу суверенної держави. Загроза «кольорової революції», з одного боку, є зовнішньою, оскільки організовується та фінансується ззовні, а з іншого боку внутрішньою, так втілюють її насправді громадяни цієї ж держави [50, ст.20]. По об'єктах захисту від небезпек та загроз розрізняють безпеку особистості, безпека суспільства та безпека держави. В основі безпеки

особистості лежать ліберальні ідеї, які визнають людини найвищою соціальною цінністю. Предметом безпеки особистості є її життєво важливі інтереси, а саме фізичні, духовні, психологічні, інтелектуальні, вітальні, репродуктивні та генетичні.

Безпека особистості є станом захищеності інтересів особистості від загроз різного характеру. Забезпечення безпеки особистості полягає в реалізації комплексу заходів у всіх сферах життєдіяльності людини, що стосуються її інтересів. Функціонально-діяльнісний підхід розглядає механізм забезпечення національної безпеки та включає суб'єкт та об'єкт, цілі та завдання, політико-правові основи та духовно-моральні принципи, сили, засоби, методи та способи забезпечення національної безпеки.

В рамках цього підходу механізм забезпечення національної безпеки складається із п'яти взаємопов'язаних компонентів – інституційно-організаційного, предметно-діяльнісного, нормативно-правового, світоглядно-ціннісного, теоретико-дослідницького:

1. Інституційно-організаційний компонент включає в себе всі суб'єкти забезпечення національної безпеки – інститути, органи, організації, посадові особи, які виконують завдання щодо забезпечення національної безпеки відповідно до їх повноважень.

Забезпечення національної безпеки є «реалізацію органами державної влади та органами місцевого самоврядування у взаємодії з інститутами громадянського суспільства політичних, військових, організаційних, соціально-економічних, інформаційних, правових та інших заходів, спрямованих на протидію загрозам національній безпеці та задоволення національних інтересів». Основні інститути забезпечення національної безпеки є державна влада, органи місцевого самоврядування та громадянське суспільство [61, ст.97]. Предметно-діяльнісний компонент відбиває конкретну діяльність посадових осіб (органів) забезпечення національної безпеки з виконання завдань щодо призначення, їх готовності та здатності приймати правильні рішення щодо зміцнення та забезпечення національної безпеки. Критеріями для

оцінки їхньої діяльності є відданість вітчизні, високі інтелектуальні здібності, духовні якості та професіоналізм.

Складовими елементами цього компонента є цілі, завдання, методи та способи забезпечення національної безпеки. Відповідно до закону «Про безпеку» суб'єкти забезпечення національної безпеки виконують такі спільні функції:

- Прогнозування, виявлення, аналіз та оцінку загроз безпеці;
- Визначення основних напрямів державної політики та стратегічне планування у сфері забезпечення безпеки;
- Правове регулювання у сфері забезпечення безпеки;
- Розробку та застосування комплексу оперативних та довготривалих заходів щодо виявлення, попередження та усунення загроз безпеці, локалізації та нейтралізації наслідків їх прояву;
- Застосування спеціальних економічних заходів для забезпечення безпеки, виробництво та впровадження сучасних видів озброєння, військової та спеціальної техніки, а також техніки подвійного та громадянського призначення з метою забезпечення безпеки;
- Організацію наукової діяльності у сфері забезпечення безпеки;
- Координацію діяльності державних органів державної влади, органів державної влади суб'єктів України, органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення безпеки;
- Фінансування витрат на безпеку, контроль за цільовим витрачанням виділених коштів;
- Міжнародне співробітництво з метою забезпечення безпеки;
- Здійснення інших заходів у сфері забезпечення безпеки відповідно до законодавства України.

Діяльність суб'єктів забезпечення національної безпеки обумовлюється принципами, нормами, цінностями, що формуються у суспільстві. Це характеризує громадську думку як середовище, в якому суб'єкти національної безпеки змушені здійснювати діяльність із забезпечення національної безпеки.

3.

Нормативно-правовий компонент представлений законодавчими актами, що регулюють відносини у сфері забезпечення національної безпеки. Основними законодавчими актами забезпечення національної безпеки є Конституція України, закон «Про Безпеку», «Про оборону», «Стратегія національної безпеки», «Військова доктрина» та ін. [72, ст.15].

4. Світоглядно-ціннісний компонент є середовище, у якому формується національна безпека. Забезпечення національної безпеки здійснюється в рамках тих норм, принципів та установок, які відображені у громадській думці. Змістом цього компонента є сукупність ціннісно-світоглядних установок, які визначають цілі завдання, а також методи та принципи забезпечення національної безпеки. У процесі діяльності із забезпечення національної безпеки посадові особи та органи орієнтуються як на особисті світоглядно-ціннісні установки, так і на ті, які переважають у громадській думці. Гуманітарна політика у цьому випадку служить незамінним провідником морально-моральних норм та цінностей від суспільства до влади.

5. Теоретико-дослідницький компонент передбачає розроблення концептуальних положень національної безпеки. Це процес наукового аналізу та прогнозування загроз національній безпеки та пошук шляхів протидії їм. Національна безпека забезпечується адекватним розумінням тих небезпек та загроз, які стоять перед державою та вироблення відповідних механізмів протидії їм.

До складу Ради Безпеки входить наукова рада, основним завданням якої є науково-методичне та експертно-аналітичне забезпечення діяльності Ради Безпеки. Вище проведений аналіз показує, що для повного розуміння системи забезпечення національної безпеки раціональніше за все основу взяти системний та функціонально-діяльнісний підходи розуміння національної безпеки. Тому під системою забезпечення національної безпеки слід розуміти взаємопов'язану сукупність різних видів безпеки та механізмів їх забезпечення, складаються з сукупності взаємозалежних компонентів (інституційно-

організаційного, предметно-діяльнісного, нормативно-правового, світоглядно-ціннісного, теоретико-дослідницького) [3, ст.70].

Виявлення та розкриття системи забезпечення національної безпеки є визначальним фактором для дослідження впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки та вимагає далі виявити, яким чином гуманітарна політика взаємодіє з національною безпекою, який механізм впливу суспільного думки щодо забезпечення національної безпеки.

2.2. Механізм впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки України

Термін «механізм» спочатку виник і використовувався в технічних науках, однак згодом став застосовуватись і в соціально-гуманітарних дослідженнях. «Механізм (від грецького *mechane* – машина) – система тіл, призначена для перетворення руху одного або декількох тіл необхідні рухи інших тіл». У експертному дослідженні під механізмом впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки розуміється система каналів, форм, способів та засобів вираження громадської думки та їх вплив на забезпечення національної безпеки.

У монографії А.В. Герасимова «Гуманітарна політика та військова політика», вплив громадської думки на військову політику та військову безпеку показується через форми безпосередньої та представницької демократії (референдуми, вибори, парламентські слухання та ін.), політичні партії, організації, рухи, інститути опитувань населення та засоби масової комунікації.

У дисертації Н.Б. Комалова «Гуманітарна політика як фактор військової безпеки» механізм впливу громадської думки на військову безпеку характеризується здатністю громадської думки впливати на кожен елемент структури військової безпеки (суб'єкт, об'єкт, предмет, принципи та норми, сили та засоби), а також на ухвалення військово-політичного рішення [14, ст.52]. У роботах І.І. П.Г. Вісханова досліджується вплив громадської думки переважно на органи державної влади. І.І. Брянців, наприклад, взаємодія

суспільства та влади пов'язує через інформаційні, нормативні та управлінські канали. П.Г. Вісханова розглядає механізми реалізації громадської думки у сфері управління при різних політичних режимах (тоталітарному, авторитарному, демократичному) [25, ст.31].

Водночас аналіз впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки потребує системного та комплексного підходу. Як вже було з'ясовано у першому розділі гуманітарна політика може бути, як у явному, так і прихованому (латентному) стані. У прихованому стані гуманітарна політика зосереджена лише у свідомості людей і не впливає на довкілля. Однак функціональні можливості громадської думки впливати на соціально-політичні процеси виникають лише тоді, коли воно знаходить для його реалізації необхідні канали: канали голосування (вибори, референдуми), канали опитувань громадської думки тощо.

Гуманітарна політика сама по собі має велику силу. Його неможливо знищити, політики змушені орієнтуватися на нього у своїй діяльності і тому проявившись, гуманітарна політика вже так чи інакше впливає на суспільно-політичні процеси. Аналіз процесу впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки уможливорює виділити п'ять його основних каналів (шляхів):

1. Канал опитувань громадської думки. В Україні її основними інститутами вивчення громадської думки є український центр вивчення громадської думки, фонд «Гуманітарна політика», Левада-центр. Діяльність таких спеціалізованих організацій спрямовано виявлення громадської думки шляхом опитувань населення з тих чи інших питань життєдіяльності.

2. Канал демократичних виборів та референдумів. Вибори та референдуми є невід'ємним виборчим правом громадян демократичних держав. Результати референдумів та виборів є виразом громадської думки. На відміну від інших каналів впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки, цей дозволяє громадській думці реалізовувати директивну функцію, так як думка громадян є законом і не підлягає перегляду.

Тому цей канал можна вважати найефективнішим. Прикладом служить, прийнята в наслідок всенародного референдуму 12 грудня 1993 р., Конституція України, яка є найвищим нормативним правовим документом України. Частина 4 ст. 83 державного закону «Про референдумі України» забезпечує високу юридичну чинність громадської думки, а частина 3 ст. 83 цього ж закону гарантує його облік [36, ст.115].

3. Канал висловлювання громадської думки через інститути громадянського суспільства – політичні партії, рухи, організації, об'єднання, недержавні ЗМІ, некомерційні організації та ін. Істотною особливістю інститутів громадянського суспільства є виникнення та формування їх за суспільною ініціативою. Метою політичних партій є постійна участь у політичній життя держави, метою політичних рухів є досягнення конкретного політичного результату, але водночас основне призначення інститутів громадянського суспільства - це відстоювання інтересів різних груп людей, тобто трансляція громадської думки в органи державного та муніципального управління. Через інститути громадянського суспільства гуманітарна політика вже виступає як партнер органів державної влади та органів місцевого самоврядування у вирішенні питань забезпечення національної безпеки. Наприклад, члени громадської палати контролюють діяльність різних міністерств та відомств, політичні партії беруть участь у процесі законотворчості.

Дослідження інституту соціології РАН про стан національної безпеки України, проведеного у формі експертного опитування з спеціалістами, у галузі забезпечення національної безпеки, показує, що 49% респондентів вважають вплив інститутів громадянського суспільства на забезпечення національної безпеки позитивним, 44% вважають, що ніяк не впливають і лише 5% відзначають негативний вплив інститутів громадянського суспільства на забезпечення національної безпеки [47, ст.60].

4. Канал народних акцій (мітинги, демонстрації, ходи як позитивного, і протестного характеру тощо.) Відповідно до ст. 31 Конституції України

громадяни України мають право збиратися мирно, без зброї, проводити збори, мітинги та демонстрації, ходи та пікетування. Такий спосіб вираження громадської думки є одним з найактивніших і найдієвіших, оскільки висловлює право свободи на самовизначення народу та протиставлення його влади.

Вимоги чи пропозиції, які виражаються на подібних заходах являють собою громадське думка різних груп людей. Крім того, Президентом було запропоновано наступні реформи політичної системи:

- Перейти до виборів керівників суб'єктів України прямим голосуванням жителів регіонів;
- Запровадити спрощений порядок реєстрації партій;
- Скасувати необхідність збирати підписи для участі у виборах у Кабінет Міністрів та у регіональні законодавчі органи;
- Скоротити кількість підписів виборців, необхідних для участі у виборах Президента України;
- Змінити систему виборів у Кабінет Міністрів, запровадити пропорційне представництво у 225 регіонах;
- Змінити порядок формування центральної та регіональних виборчих комісій».

Варто сказати, що всі ці положення були тією чи іншою мірою виконані. Тому можна сказати, що мітинги, незважаючи на те, що не досягли своїх декларованих цілей, проте досягли певних результатів.

5. Канал висловлювання громадської думки через інтернет. Розвиток інтернету сформував нову інформаційну реальність. Через різні соціальні мережі та інтернет-ресурси громадське думка, без будь-яких перешкод і посередників здатна взаємодіяти з інститутами влади чи окремими посадовими особами безпосередньо.

В інтернеті зараз є ресурси, які дозволяють громадянам контролювати діяльність держави, обговорювати законопроекти, вносити пропозиції щодо зміни законодавства тощо. В Україні такі ресурси об'єднані системою «Відкритий уряд» та є наступними: відео парламент «Відео-Думу», «Українська

громадська ініціатива», «державний портал проектів нормативних правових актів», «Портал закупівель», інформаційний портал «Про оцінку регулюючого впливу», проект «Ваш контроль», портал «Відкриті дані» та ін. [58, ст.34].

Починає формуватися так званий «електронний уряд» – «нової культури управління державою, що полягає у залученні до віддаленої роботи громадян, які володіють унікальними знаннями та готові запропонувати країні свої досвід та знання». Гуманітарна політика за допомогою наведених вище каналів може висловлюватися, а відповідно впливати на соціально-політичне середовище різними способами та формами. Інститути громадянського суспільства можуть транслювати громадську думку через політичні партії, рухи, некомерційні організації, приватні ЗМІ тощо.

Народні акції можуть приймати форму демонстрацій, хід, мітингів, пікетувань та ін. форм. Інститути прямою та представницької демократії (референдуми та вибори) можуть бути по-різному організовані та різняться за рівнем свободи вираження громадської думки та кворуму суспільного думки. Інтернет є майданчик, де гуманітарна політика виражається найбільшою кількістю способів, серед яких громадське обговорення проектів законів, формування та створення громадських та політичних ініціатив, вільне вираження думок на соціальних сторінках високопосадовців.

Автором було проведено соціологічне дослідження з результатів, якого було виявлено, що, на думку респондентів найбільш ефективними каналами висловлювання громадської думки є вибори та референдуми (42,7%), а також ЗМІ та інтернет (31,2%). Водночас механізми впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки складаються не лише з каналів вираження громадської думки, а й об'єкта впливу громадської думки [69, ст.19].

Виходячи з поставлених у дослідженні цілей, об'єктом впливу громадської думки є система забезпечення національної безпеки, що складається з компонентів забезпечення національної безпеки як сукупності компонентів її видів (інституційно-організаційний, предметно-діяльнісний, нормативно-правовий, світоглядно-ціннісний, теоретико-дослідницький).

Особливим інституційно-організаційним компонентом є військова організація держави, яка є «сукупністю органів державного та військового управління, Збройних Сил України, інших військ, військових формувань та органів, створюваних на час спеціальних формувань (далі – Збройні Сили, інші війська та органи), що становлять її основу та що здійснюють свою діяльність військовими методами, та оборонно-промисловий комплекс країни, спільна діяльність яких спрямована на підготовку до збройного захисту та збройний захист України».

Гуманітарна політика вступає у певні зв'язки та відносини з усіма суб'єктами національної безпеки. По-перше, гуманітарна політика впливає на формування суб'єктів забезпечення національної безпеки. Президент та Збори України обираються народним голосуванням. Їх обрання прямо чи опосередковано залежить від того, як суспільство оцінює їхню діяльність із забезпечення національної безпеки. Ці суб'єкти формують виконавчі органи, які безпосередньо вирішують завдання забезпечення національної безпеки за своїм напрямку.

По-друге, гуманітарна політика безперервно дає оцінку політичним, діловим, морально-психологічним, професійним якостям політиків, виражає ставлення до керівників та посадових осіб особам, причетним до діяльності у сфері забезпечення оборони країни, державної та суспільної безпеки. Своєю підтримкою гуманітарна політика сприяє формуванню державного адміністративного апарату, просування чиновників з кар'єрної сходи. Тим не менш, підтримка громадською думкою передбачає постійне дотримання його інтересів та будь-яка необдумана дія або рішення може позбавити керівника цієї підтримки, що може призвести до його усунення.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, як елементи системи національної безпеки, взаємодіють з громадською думкою з вищевказаних каналів, враховуючи специфіку свого становища та можливості. Предметно-діяльнісний компонент відбиває конкретну діяльність суб'єктів із забезпечення національної безпеки, виконання завдань із призначення,

готовності та здатності приймати правильні рішення та заходи щодо зміцнення та забезпечення національної безпеки. Змістом цього компонента є цілі, завдання, методи, сили та засоби забезпечення національної безпеки [70, ст.45].

Механізм підготовки та прийняття рішення у сфері забезпечення національної безпеки полягає у виробленні та реалізації інститутами влади певних заходів. У цих заходів суб'єкт управління змушений орієнтуватися на думку. Функціональні можливості громадської думки впливу гуманітарної політики на цей компонент дуже широка.

Через інститути громадянського суспільства, з якими відповідно до стратегії національної безпеки суб'єкти національної безпеки повинні взаємодіяти у процесі прийняття рішень, гуманітарна політика може радити суб'єктам забезпечення національної безпеки які рішення варто ухвалювати, а які ні. Так, наприклад, одним із суттєвих факторів забезпечення економічної безпеки та підтримання гідного рівня та якості життя українських громадян є націоналізація природних ресурсів.

За даними за 2004 р. 45% українців вважають за необхідне націоналізувати нафтогазовий комплекс України. Цю громадську думку транслюють і відстоюють у владних структурах як політичні партії, так і політичні рухи, серед яких «Зе партія України» та загальноукраїнський громадський рух «За націоналізацію та деприватизацію стратегічних ресурсів країни» [1, ст.23]. Незважаючи на те, що процес приватизації державної власності продовжується, проте вплив громадської думки змушує керівництво країни більш уважно, ретельно та обережно приймати рішення з цього питання.

Потенціал впливу громадської думки на процес підготовки та прийняття рішень насамперед полягає у його здатності висловлювати настрої широких верств населення, які мають природні права на самовизначення та здатних формувати владу на свій розсуд. Тому в демократичних країнах, влада сама створює можливості для включення громадської думки до управлінського процесу.

2.3. Оцінка збройних сил у становленні суспільства у контексті національної безпеки

Суспільні оцінки збройних сил, ефективності їх діяльності обумовлені як історичним минулим України, на долю якій припали всі світові та безліч інших воєн, так і обстановкою, що склалася і ускладнюється, у світі, що загрожує національній безпеці України. В умовах ядерного стримування головним завданням збройних сил стає запобігання розв'язанню війн регіонального масштабу. Тому гуманітарна політика як критерію оцінки ефективності військової політики, що визначає здатність збройних сил не допустити виникнення великомасштабної війни та готовність до ведення регіональних бойових дій.

До засобів забезпечення національної безпеки відносяться технології, а також технічні, програмні, лінгвістичні, правові, організаційні засоби, включаючи телекомунікаційні канали, використовуються в системі забезпечення національної безпеки для збору, формування, обробки, передачі та прийому інформації про стан національної безпеки та заходи щодо її зміцнення. Гуманітарна політика українських громадян зазвичай при виборі коштів, форм та способів вирішення конфліктів дає пріоритет невійськовим (економічним, політичним, культурним). Це відбиває миротворчі позиції українського народу з питань застосування збройних сил. Така позиція багато в чому обумовлюється досвідом початку незалежності народу, отриманого у дев'яності роки. Колосальна кількість людей пожертвували своїм життям і здоров'ям для досягнення перемоги над фашизмом та встановлення миру. Біда прийшла в кожную українську сім'ю [12, ст.17].

Випробування, які пережив незалежний народ сформував у громадській думці чітку позицію щодо супротиву озброєним методам вирішення конфліктів. У народі навіть з'явилась приказка – «аби не було війни». Уроки суверенної держави змусили міжнародне співнота переосмислити систему запобігання війнам, особливо великомасштабних. Вони змушують політиків для вирішення конфліктів застосовувати переважно дипломатичні, інформаційні та інші гроші,

ніж військові.

Опора суб'єктів забезпечення національної безпеки гуманітарна політика дозволяє будувати міжнародні відносини на принципах співробітництва та рівноправності держав. Вплив громадської думки на нормативно-правовий компонент зосереджується на сукупності різних указів, положень, законодавчих актів, що регламентують діяльність із забезпечення національної безпеки. Основними такими документами є Конституція України, закон «Про оборону», закон «Про безпеку», «Стратегія національної безпеки України», «Військова доктрина України» та ін.

Формування змісту цих документів залежить, зокрема, і від громадської думки. У механізмі ухвалення державного закону в Україні виділяються наступні етапи: проект закону надходить на розгляд Кабінет Міністрів, у разі схвалення 2/3 складу її депутатів законопроект надсилається до Ради, після схвалення, якого він прямує на підпис Президентів України. І лише за схваленням усіх цих трьох інститутів державної законодавчої влади закон набуває чинності.

Водночас гуманітарна політика бере участь у процесі формування кожного із цих інститутів влади. Через народне голосування обирається Президент України та формується склад зборів (Кабінету Міністрів та Ради). Відповідно через інституційно-організаційний компонент забезпечення національної безпеки гуманітарна політика впливає на формування нормативно-правовий компонент забезпечення національної безпеки. Гуманітарна політика може і безпосередньо, через інститут виборів та референдумів, формувати нормативно-правові документи щодо забезпечення національної безпеки.

Прикладом служить прийнята Всенародним голосуванням 28 червня 1996 Конституція України. Крім того, у демократичних країнах механізм формування законодавства ґрунтується на безпосередньому включенні до цього процесу громадської думки. Проводяться публічні обговорення законопроектів, опитування громадської думки і лише після цього приймається закон, що

враховує інтереси всіх соціальних груп [22, ст.18].

У Швейцарії, наприклад, для ухвалення того чи іншого закону регулярно проводяться референдуми. Світоглядно-ціннісний компонент є середовище, у якому формується національна безпека. Забезпечення національної безпеки здійснюється в рамках норм та принципів, які відображені у громадській думці. Змістом цього компонента є сукупність суспільних ціннісно-світоглядних установок, що визначають цілі завдання, а також методи та принципи забезпечення національної безпеки.

Гуманітарна політика, будучи одним із найважливіших елементів системи трансляції норм та цінностей від суспільства до влади, від покоління до покоління, реалізуючи свою регулятивну функцію, бере участь у процесі вироблення та реалізації принципів та норм забезпечення національної безпеки. Його вплив на цей процес іноді сильніший, ніж власні засади суб'єктів забезпечення національної безпеки.

Теорія Н. Макіавеллі про те, що «мета виправдовує кошти», якої дотримується більшість суб'єктів управління, часто експертний настановується на силу громадської думки, яка перешкоджає веденню політики, у тому числі й вибудову системи протидії загрозам національної безпеки на принципах та нормах протилежних гуманізму. Прикладом може бути відмова України від застосування зброї масової поразки в регіональних конфліктах, як украї негуманним, і засуджується громадською думкою.

Загальна думка: «виробляє соціальні норми, тобто вимоги до особливого виду політичної діяльності людей – військової політиці; інтегрує, тобто об'єднує в систему та надає певну спрямованість політичним, правовим, моральним та іншим соціальним нормам, що регулюють відносини у військовій сфері; закріплює і посилює їх вплив на поведінку як окремих осіб, так і колективів, органів військово-політичного керівництва».

Гуманітарна політика у взаємодії з інститутами забезпечення національна безпека носить ціннісний характер. У тих чи інших випадках, коли закріплено на законодавчому рівні правила поведінки, гуманітарна політика виступає як

такий необхідний регулятор. Крім того, гуманітарна політика впливає на законодавчу оформлення принципів та норм забезпечення національної безпеки [33, ст.48]. Так, які у державному законі «Про безпеку» принципи забезпечення безпеки, сформульовані з урахуванням громадського думки:

- Дотримання та захист прав і свобод людини та громадянина;
- Законність;
- Системність та комплексність застосування державними органами державної влади, органами державної влади суб'єктів України, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування політичних, організаційних, соціально-економічних, інформаційних, правових та інших заходів забезпечення безпеки;
- Пріоритет запобіжних заходів з метою забезпечення безпеки;
- Взаємодія державних органів структурі державної влади, органів державної влади суб'єктів України, інших державних органів із громадськими об'єднаннями, міжнародними організаціями та громадянами з метою забезпечення безпеки.

Принципи перед тим, як бути прийнятими офіційними структурами, які повинні корелювати з громадською думкою і бути морально прийнятними суспільству. Інакше влада, яка прийняла такі законодавчі норми можуть втратити підтримку народу. Гуманітарна політика традиційно має великий вплив у сфері моральності та культури.

Забезпечення військової безпеки – це не лише військова складова, а й духовно-моральні якості самих людей, їхню готовність до захисту батьківщини. Гуманітарна політика українських громадян з питань військової безпеки побудовано на основі численних воєн, які забрали мільйони життів. Тому в громадській думці українців забезпечення військової безпеки належить до виконання священного обов'язку перед вітчизною.

Теоретико-дослідницький компонент забезпечення національної безпеки є сукупність наукових знань, що реалізуються задля забезпечення національної безпеки. Вплив громадської думки на цей компонент є найменшим по

порівняно з іншими. Справа все в тому, що основною складовою цього компонентом є наука, яка передбачає доведеність тих чи інших положень, опору на конкретні факти, точність та достовірність.

Гуманітарна політика як результат мислення та діяльності широких верств населення виражає лише ставлення до тих чи інших фактів, подій, явищ (процесів), яке не завжди є адекватним для протидії загрозам національній безпеці. Сократ у діалозі з Протагором говорив, що «знання правдивіші за думку», так і теоретико-дослідницький компонент забезпечення національної безпеки повинні складати результати наукових досліджень, а не людські припущення. Разом з тим, вчені та фахівці, які займаються забезпеченням національної безпеки це такі самі люди, не роботи [44, ст.133].

Навколишнє середовище, зокрема і думку, впливає їх світогляд, цінності, установки, якими вони керуються у процесі своїх досліджень. З цього погляду можна вважати, що гуманітарна політика впливає і на теоретико-дослідницький компонент забезпечення національної безпеки. Важливо також розкрити вплив громадської думки на об'єкт забезпечення національної безпеки, тобто національні інтереси.

Для адекватного пізнання національних інтересів надзвичайно важливо звертатися до суспільної думки. Знання національних інтересів, відображених у громадській думці, які знайшли в ньому своєрідну форму буття та вираження, дає можливість суб'єктам національної безпеки визначати цілі та спрямованість внутрішньої та зовнішньої політики, запобігати її негативні наслідки чи якимось пом'якшувати їх.

Національні інтереси України складають один з основних структурні компоненти національної безпеки. До них відносяться:

- Зміцнення оборони країни, забезпечення непорушності конституційного ладу, суверенітету, незалежності, державної та територіальної цілісності України;

- Зміцнення національної згоди, політичної та соціальної стабільності, розвиток демократичних інститутів, удосконалення механізмів взаємодії

держави та громадянського суспільства;

- Підвищення якості життя, зміцнення здоров'я населення, забезпечення стабільного демографічного розвитку;

- Збереження та розвиток культури, традиційних українських духовно-моральних цінностей;

- Закріплення за Україною статусу однієї з лідируючих світових держав, діяльність якої спрямована на підтримання стратегічної стабільності та взаємовигідних партнерських відносин за умов поліцентричного світу.

Опора на громадську думку дозволяє інтегрувати інтереси різних соціальних класів, груп, верств, інтереси особистості, суспільства та держави. Аналіз змісту національної безпеки як об'єкта впливу громадської думки показав, що система забезпечення національної безпеки є сукупність видів національної безпеки, забезпечення яких реалізується певним механізмом, що складається з інституційно-організаційного, предметно-діяльнісного, нормативно-правового, світоглядно-ціннісного та теоретико-дослідницького компонентів [55, ст.61].

Вплив громадської думки на забезпечення національної безпеки реалізується по всіх каналах висловлювання суспільного думки. Гуманітарна політика, укладаючи в собі велику соціальну силу, здатне через ці канали впливати на кожен компонент системи забезпечення національної безпеки і цей вплив має безліч напрямів, форм та способів. Найбільш ефективними каналами висловлювання громадської думки є конституційно-правові канали – вибори та референдуми.

Найбільш перспективним каналом стає інтернет, який не тільки дає громадській думці широкі можливості висловлювання, а й дає громадській думці законні підстави для того, щоб її почули у владі та врахували. Варто зазначити, що сам собою механізм впливу суспільного думки на систему забезпечення національної безпеки лише частково відображає зміст цього впливу та не повною мірою розкриває його силу (ступінь), ефективність та основні проблеми.

РОЗДІЛ 3

ОПТИМІЗАЦІЯ ВПЛИВУ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Інституціоналізація гуманітарної політики як умова та фактор підвищення його впливу на забезпечення національної безпеки

Місце та роль громадської думки в системі забезпечення національної безпеки безпосередньо залежить від реальних можливостей його впливу на процеси державного управління, які обумовлюються наступними факторами (принципами): ступенем демократичності електоральної системи, законодавчим закріпленням прав функціонування громадської думки, наявністю каналів вільного висловлювання громадської думки, характером перебігу дискусій, частотою звернення влади до суспільної думки, характером та ареалом реакції влади.

За режиму диктатури чи авторитарного правління у громадської думки суттєво обмежені можливості впливу на управлінські процеси, особливо на процеси забезпечення національної безпеки. Демократичне правління навпаки дає широкі можливості суспільної думки впливати на всі сфери державного управління, в тому числі і на забезпечення безпеки суспільства та особи.

У науковій літературі розглядаються різні погляди на взаємодія режимів влади та громадської думки. Наприклад, О.І. Іванів виділяє лише два крайні протилежні варіанти взаємодії режиму влади та громадської думки: патерналістський та соціального партнерства. Патерналістський режим передбачає функціонування громадської думки у тоталітарній державі, а режим соціального партнерства можливий лише за демократичної системі правління, де гуманітарна політика включена до управлінських процеси [66, ст.53].

Разом про те Д.П. Гавра виділяє шість режимів взаємодії громадської думки та влади: режим придушення громадської думки з боку владних

структур, режим ігнорування громадського думки, режим патерналізму влади щодо громадського думку, режим співпраці, режим тиску громадської думки на влада, режим диктатури громадської думки. Природно, на різних історичних етапах місце та роль громадської думки у функціонуванні політичної системи суспільства була різною.

Ступінь його обліку в управлінському процесі відбиває рівень демократії у країні, оскільки демократія є «форму політичної організації суспільства, що ґрунтується на визнанні народу як джерело влади, на його праві брати участь у вирішенні державних справ та наділення громадян досить широким колом прав та свобод». Роль і місце громадської думки багато в чому визначається також і рівнем його інституціоналізації.

Поняття «інституціоналізація» означає процес встановлення взаємозв'язків між соціальною дійсністю та соціальними інститутами, з метою її обліку та регулювання. При встановленні цих зв'язків його роль зростає. «Громадське думка як єдність соціальної оцінки та соціальної волі здатна виконувати роль організатора спільної діяльності своїх суб'єктів, спрямованої задоволення їхнього спільного інтересу.

Виступаючи як соціальна сила, вона може бути партнером держави, політичних партій. Через механізм суспільного впливу, трансляцію норм та цінностей, відтворення традицій та стереотипів воно бере участь у регулюванні суспільних відносин. За характером свого включення до процес соціального регулювання гуманітарна політика відповідає розумінню соціального інституту. Це дає методологічні підстави для інституційного трактування цього феномену.

У рамках цього підходу громадську думку можна визначити як специфічний соціальний інститут, що забезпечує включення масової оціночно-практичної діяльності в процесах соціального регулювання, що грає особливу роль у суспільній системі, що має свої функції та характер взаємодії з іншими інститутами, здатний функціонувати у всіх сферах життя суспільства». Понад те, Ю.А. Левада кваліфікує громадську думку соціальним інститутом з певною структурою та функціями в даному суспільстві [77, ст.46].

Однак важливо зауважити, що у громадській думці немає організаційного початку, кожен індивід у праві сам формулювати своє думка, немає і правил, визначальних цей процес. Громадське думка як сукупність індивідуальних думок також не має і статусно-рольової структури, усі думки рівні між собою. Тому з організаційної точки зору гуманітарна політика не є соціальним інститутом. З функціонального ж боку воно в певною мірою відповідає даному статусу, тому що має достатній набір функцій [8, ст.66].

З урахуванням цього, під інституціоналізація громадської думки далі розуміти не процес становлення його соціальним інститутом, а процес упорядкування та формалізації його аналізу, використання та включення до суспільно-політичних відносин за допомогою певних інститутів. Найважливішими передумовами інституціоналізації є:

- Виникнення певних суспільних потреб у нових типи соціальної дійсності та відповідних їм соціально-економічних та політичних умов;
- Розвиток необхідних організаційних структур та пов'язаних з ними соціальних і регулятивів поведінки;
- Інтерналізація індивідами нових соціальних і цінностей, формування на їх основі системи потреб особистості, ціннісних орієнтацій та очікувань.

Інституціоналізація – складний та тривалий процес, який складається з кількох послідовних етапів:

1. «Виникнення потреби, задоволення якої вимагає спільних організованих дій.
2. Формування спільних цілей.
3. Поява соціальних і правил у ході стихійного соціального впливу, здійснюваного методом спроб і помилок.
4. Поява процедур, пов'язаних із нормами та правилами.
5. Інституціоналізація і правил, процедур, тобто їх прийняття, практичне застосування.
6. Встановлення системи санкцій підтримки норм і правил, диференційованість їх застосування в окремих випадках.

7. Створення системи статусів та ролей, що охоплюють усіх без виключення членів інституту».

З урахуванням перерахованих вище характеристик процесу інституціоналізації виділимо основні умови інституціоналізації громадської думки у демократичній державі. По-перше, у суспільстві має дозріти усвідомлення значущості та відповідальності мас, у державному управлінському процесі, тобто сформуватися потреба у саморегулюванні суспільних відносин. Таке суспільство прийнято називати громадянським суспільством, яке є «сукупністю відносин та інститутів, об'єднаних на добровільній демократичній основі самодостатніх громадян та що виражають їх корпоративні та особисті інтереси».

По-друге, повинні бути канали висловлювання громадської думки. Такими каналами можуть бути державні та муніципальні вибори, референдуми, мітинги, де гуманітарна політика виконує свою директивну функцію. Іншими каналами можуть бути засоби масової інформації та комунікації, що поширюють громадську думку в інформаційний простір. Інститути громадянського суспільства (політичні партії, рухи, різні лобістські організації, асоціації та ін.) також є каналами вираження суспільного думки.

По-третє, необхідне закріплення терміну «гуманітарна політика» спеціалізованому та повсякденному свідомості. Показниками цієї ознаки є частота вживання цієї категорії як на публічному, так і побутовому рівнях, фіксація його у словниках та енциклопедіях.

По-четверте, надзвичайно важлива наявність спеціалізованих організацій та інститутів, які займаються вивченням та обліком громадської думки. Критеріями якості діяльності таких організацій є достовірність результатів соціологічного дослідження. Велике значення громадської думки в політичних процесах, у прийнятті управлінських рішень народжує проблему точності та достовірності його виявлення. Тому професійними інститутами, що займаються виміром та врахуванням громадської думки, приймаються етичні норми, що регулюють їхню діяльність [19, ст.29].

По-п'яте, важлива наявність формалізованих норм, нормативних правових засад, які гарантують як включення громадської думки до управлінський процес, і свободу його висловлювання.

По-шосте, неодмінною умовою інституціоналізації у сфері функціонування громадської думки є фактичним включенням його в управлінський процес. Показниками такого стану є ступінь відповідності державної внутрішньої та зовнішньої політики громадською думкою.

Виходячи з вищевикладеного, проаналізуємо стан інституціоналізації громадської думки у сучасній Україні. Відомі дві позиції щодо того, коли в Україні розпочався процес інституціоналізації у сфері функціонування суспільного думки. Перша позиція полягає в тому, що в період вітчизняного тоталітаризму в принципі не існувало суспільної думки як такого, а про його інституційної формі.

Друга позиція полягає в тому, що в незалежний період гуманітарна політика мала місце бути, але мало інституційного оформлення. Аналізуючи цей процес після багатьох років, можна прийти до висновку, що на той момент гуманітарна політика була малокомпетентною і сильно схильне до впливу маніпуляції, і використовувалося в основному як засіб для легітимації процесів, спрямованих на розвал радянської спілки [20, ст.94].

Після розпаду СРСР в Україні почався процес по встановленню формалізованих норм та нормативно-правових засад, які закріплюють право громадської думки бути включеним до управлінський процес і вільно виражатися. Основою для цього стала ухвалена всенародним голосуванням 28 червня 1996 р. Конституція України, саме такі її становища:

- Ст. 3 п.2,3 дає можливість висловлювати громадську думку через референдуми та вибори;
- Ст. 29 п.1 гарантує свободу думки та слова;
- П. 3, вказує, що ніхто не може бути змушений висловлювати свої думки і переконань чи відмову від них;
- П. 4 дає право шукати, отримувати, передавати, виробляти та

поширювати інформацію будь-яким законним способом;

- П. 5 гарантує свободу масової інформації;

- Ст. 31 дає право збиратися мирно, без зброї, проводити мітинги та демонстрації, ходи та пікетування;

- Ст. 32 визначає, що громадяни України мають право обиратися та бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також брати участь у референдумі;

- Ст. 33 дає право громадянам України звертатися особисто, а також направляти індивідуальні та колективні звернення до державних органів та органи місцевого самоврядування;

- Ст. 130 закріплює, що місцеве самоврядування здійснюється громадянами шляхом референдуму, виборів, інших форм прямого волевиявлення, через виборні та інші органи місцевого самоврядування;

- Згідно зі ст. 131 зміна кордонів території, яких здійснюється місцеве самоврядування, допускається з урахуванням думки населення відповідних територій.

Усі вищезазначені положення так чи інакше створюють умови інституційного оформлення громадської думки. У цей час відбувається зростання кількості каналів висловлювання громадської думки, пов'язані з розвитком засобів масової інформації та виникненням різноманітних політичних партій, організацій, рухів.

З'являються комерційні теле- та радіомовні канали, періодичні друковані видання, які висловлюють різні думки. Однак, не можна погодитися з думкою Д.П. Гавра та Ю.А. Левада в тому, що засоби масової інформації в Україні так і не стали ефективно діючими каналами висловлювання громадської думки. Висловлюючи інтереси тих чи інших економічних та політичних акторів, вони перетворилися насамперед на засіб маніпуляції масовим свідомістю, в канал формування громадської думки, але не її вирази [31, ст.10].

Результати всеукраїнських опитувань громадської думки показували, що більше половини населення не вірять ЗМІ. Поява великої кількості політичних

партій та рухів на початку 90-х років було сприйнято населенням позитивно. Громадяни України бачили в них засіб для вираження власних інтересів, але поступово інтерес до політичних партій і рухів знижувався, оскільки передвиборні обіцянки часто ними не виконувались, діяльність партій у реалізації інтересів виборців або не виявлялася, або її ефективність була на нулі. Водночас рівень життя громадян неухильно падав. За даними опитувань громадської думки, 1998 р. 65% населення не довіряли депутатам Кабінету Міністрів України. Політичні партії є інститутами громадянського суспільства, а їх особливістю є те, що їх створення та формування ініціюються різними суспільними групами, об'єднаних загальними ознаками (професійними, ідеологічними, територіальними, національними тощо).

В Україні створення політичних партій багато в чому ініціювалося або українською державою, або іноземними державами, які прагнуть впливати на політичний процес у країні. Незважаючи на закріпленість каналів вираження суспільного думки у нормативно-правових документах, на практиці не громадські організації, ні засоби масової інформації, ні політичні партії, рухи не висловлювали справжньої громадської думки.

Водночас у зв'язку з погіршенням рівня життя населення потреба у тому, щоб влада почула думку народу лише зростала. В результаті чого основним каналом висловлювання громадської думки в 1990-х р. стають мітинги, демонстрації та страйки. За даними Держкомстату, пік страйків припав на 1997 р., кількість їх учасників наближалася до мільйона людей.

3.2. Сучасні зміни гуманітарної політики національної безпеки при розвитку інтернет-ресурсів

З приходом В.В. Зеленського на пост Президента України інституціоналізація громадської думки продовжує змінюватись. У багато в чому це пов'язано з розвитком та розповсюдженням інтернету, який став новим та неконтрольованим каналом вираження суспільного думки. У людей з'явилася

можливість висловлювати свої погляди, ідеї, ставлення до тих чи інших політиків безпосередньо через різні інтернет ресурси [42, ст.55].

Володіючи високою комунікативною здатністю, є майданчиком для мобілізації населення з метою проведення різноманітних акцій, у тому числі й політичних. За таких умов керівництву країни доводиться уважніше дослухатися громадську думку. Захід цей – вимушений, і тому влада прагне, з одного боку, встановити контроль над каналами виразу громадської думки, а з іншого – маніпулювати громадською думкою для реалізації власних політичних інтересів. Так було прийнято державний закон № 54-ЗУ від 19.06.2004 р. «Про збори, мітинги, демонстрації, ходах та пікетуваннях».

Цей закон регламентує вимоги щодо проведення таких заходів. Згідно з цим документом всі збори, мітинги демонстрації тощо. би мало бути узгоджені з органами влади, тобто повинні чітко визначені місце, час, кількість учасників та навіть гасла. Незважаючи на те що метою таких вимог є забезпечення громадського порядку та безпеки, проте вони значною мірою обмежують можливість висловлювання громадської думки.

Мітинги, збори тощо, вже перестали бути вільним каналом висловлювання громадської думки, цей канал інституціоналізований та підконтрольний органам влади. У 2005 р. було сформовано громадську палату, призначену для взаємодії громадян України з державними органами державної влади, органами державної влади суб'єктів України та органами місцевого самоврядування цілях урахування потреб та інтересів громадян України, захисту права і свободи громадян України. Складалась громадська палата складається з 168 членів, з яких 85 представники громадських палат суб'єктів України, 40 членів призначаються указом президента та 43 члени є головами загальноукраїнських громадських об'єднань [53, ст.40].

Вважати громадську палату як інститут громадянського суспільства зовсім некоректно, оскільки створено її з ініціативи державних інститутів та у своїй структурі має членів, що призначаються главою держави Президентом України. Але, незважаючи на це, вона таки є каналом, через який відбувається

вплив громадської думки на органи державної влади.

Крім того, розвиток технологій та міжнародна ініціатива щодо підвищенню прозорості та підзвітності влади Open Government Partnership стимулювало керівництво України до створення системи взаємодії суспільства з державою через інтернет. Тому на початку 2016 р. Президент Порошенко П. ініціював формування системи "Відкритий уряд". У своїй суті «Відкритий уряд» являє собою сукупність інтернет ресурсів, таких як "Державні послуги", "Портал закупівель", "Електронний бюджет", "Нормативні правові акти", "Українська громадська ініціатива", "Державні програми", "Портал відкритих даних", "Портал правової статистики», «Портал правової інформації», «Єдиний реєстр перевірок», «Ваш контроль» та ін.

Всі ці ресурси носять інформативний характер, даючи можливість громадянам ознайомитись із діяльністю органів державної влади, а також спрощують доступ до отримання державних послуг. Однак ця система має низку недоліків, серед яких виділяються обмеженість та фрагментарність інформації, що надається. Так, наприклад, ресурс «Відео-Дума» надає відео матеріал із засідань Кабінету Міністрів України, але онлайн перегляд (передача відео в прямому ефірі) засідань не передбачено.

Це означає, що є можливість приховувати неугодну владі інформацію для поширення серед громадян. Безперервна онлайн трансляція кожного засідання Кабінету Міністрів, Ради і особливо Уряду України підвищило б прозорість діяльності органів державної влади, що у свою черга суттєво вплинула б на розвиток демократії та громадянського суспільства в Україні.

Водночас, за програмою розвитку електронного «Відкритого уряду» створені інтернет-ресурси, які дають можливість активним громадянам брати участь та впливати на прийняття важливих державних рішень. Так, 7 травня 2020 р. Президентом Зеленським В.В. підписано Указ № 601 «Про основні напрямки вдосконалення системи державного управління», який створив основу для створення системи суспільної участі у державному управлінні [64, ст.98]. З 4 березня 2020 року було підписано Указ «Про розгляд громадських

ініціатив, спрямованих громадянами України з використанням інтернет-ресурсу «Українська громадська ініціатива». Відповідно до цим Указом громадська ініціатива, яка набрала 100 тис. підписів, розглядається експертною групою при Уряді України.

В даний час існує український інтернет-ресурс www.roi.ua, democrator.ua, а також міжнародний інтернет-ресурс www.change.org, де громадяни можуть створювати власні петиції чи підтримувати петиції інших людей. Також важливим інтернет ресурсом є державний портал проектів нормативних правових актів (regulation.gov.ua), в якому розміщується інформація про підготовку державними органами виконавчої проектів нормативних правових актів та результати їх громадського обговорення. інтернет простір ставати тим майданчиком, на якому гуманітарна політика може відкрито і активно проявляти себе, тим самим збільшуючи свої можливості у політичних процесах.

У 2021 році прийнято державний закон № 212-3У «Про основи громадського контролю в Україні», який законодавчо закріпив правові підстави для здійснення соціального контролю інститутами громадянського суспільства. Громадський контроль виступає важливим демократичним інститутом, одним із головних інструментів для залучення громадян до справ державного управління та загалом інститутом активізації громадянську активність. Закон систематизував існуючі правові норми про громадський контроль, у тому числі встановив перелік суб'єктів та форми громадського контролю та дав громадянським особам великий вибір контрольних інструментів [75, ст.108].

Це дало змогу підвищити адресність та дієвість громадського контролю. Закон спрямований у тому числі і на те, щоб громадяни розуміли громадський контроль як інструмент постійного участі у справах державного управління. Сьогодні громадський контроль дедалі більше сприймається державою та цивільною суспільством як майданчик для діалогу, механізм пошуку компромісних рішень соціально значимих проблем.

Такий підхід дає стимул для підвищення соціальної активності та ініціативи громадян. Відповідно до закону, громадяни України мають право

брати участь у здійсненні громадського контролю як особисто, так і у складі громадських об'єднань. «Під громадським контролем у цьому законі розуміється діяльність суб'єктів громадського контролю, здійснювана з метою спостереження за діяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних та муніципальних організацій, інших органів та організацій, які здійснюють відповідно до державних законів окремі публічні повноваження, а також з метою громадської перевірки, аналізу та суспільної оцінки видаються ними актів та прийнятих рішень».

Суб'єктами громадського контролю є такі:

- Громадська палата України;
- Громадські палати суб'єктів України;
- Громадські палати (поради) муніципальних утворень;
- Громадські поради при державних органах виконавчої влади, громадські ради при законодавчих (представницьких) та виконавчих органах державної влади суб'єктів України.

Це означає, що контроль над діяльністю органів державної влади можливий лише через громадські палати, що у свою чергу підконтрольні державі. Влада таким чином інституціоналізувала взаємодію з інститутами громадянського суспільства та здійснила контроль за їх діяльністю. Разом з тим, на особливу увагу заслуговує діяльність українських організацій, які опиняються громадської думки.

Е. Ноель-Нойман у своїй роботі «Гуманітарна політика. Відкриття спіралі мовчання» зазначає, що результати опитувань громадської думки здатні впливати на формування самої громадської думки, тому що не всі люди здатні виробляти власну думку. Це відбувається тому що з тих чи інших питань вони не компетентні і боячись опинитися ізгоями дотримуються загальноприйнятої точки зору.

Для запобігання цьому ефекту світовим співтовариством створюються спеціалізовані організації, членство яких зобов'язує організації, котрі займаються опитуваннями громадської думки дотримуватися певного Кодекс

професійної діяльності. В даний час існує Всесвітня організація з дослідження громадської думки (WAPOR), члени якої, усвідомлюючи важливість громадської думки та силу її впливу на політичні та соціальні процеси, зобов'язуються виконувати всі встановлені нею вимоги та принципи вивчення та обліку суспільного думки [6, ст.211].

Також існує міжнародна організація Європейського товариства з опитувань громадської думки та маркетингових дослідженням (ESOMAR), метою якої анонсується просування, пропаганда ринку соціологічних досліджень та ефективного прийняття рішень. Українські організації, що займаються опитуваннями громадського думки, у тому числі перебувають у членстві WAPOR, AAPOR та ESOMAR [17, ст.25].

Разом з тим об'єктивність результатів опитувань громадської думки, проведених такими організаціями багато в чому обумовлюється як їх прихильністю до міжнародних вимог та принципів дослідження суспільної думки, а також їх незалежністю. Наприклад Всеукраїнський центр вивчення громадської думки ВЦВГД належить державі.

Фонд «Гуманітарна політика» є некомерційною організацією, проте була базовою соціологічною організацією передвиборних штабів правлячої еліти (П. Порошенко та В.В. Зеленський), що певною мірою характеризує його тісний зв'язок з державною владою. Аналітичний центр Ю. Левади «Левада-центр» у 2016 р. визнаний організацією, яка виконує функції іноземного агентові, тобто організацією, яка фінансується з-за кордону та займається політичною діяльністю на користь іноземного довірителя.

Основні українські організації, що займаються вивченням суспільної думки, залежать або від державної влади, або від іноземного впливу, що може впливати на достовірність та об'єктивність тих результатів опитувань громадської думки, які вони поширюють через ЗМІ. Тому не дивно, що ВЦВГД та ФОМ публікують високі рейтинги схвалення діяльності органів державної влади, а Левада-центр нижчі [28, ст.10].

Відповідно є необхідність створення незалежних соціологічних організацій, які займаються опитуваннями громадської думки, які б надавали не лише об'єктивні та достовірні результати, а й проводили дослідження з гострих питань суспільного життя. умови інституціоналізації громадської думки в Україні сформувалися, а саме: в українському суспільстві виникла потреба врахування його думки в управлінні державою, що призвело до виникненню різних каналів висловлювання громадської думки, формування відповідної законодавчої бази, створення організацій з виявлення.

Однак в Україні ще не створені відкриті та рівноправні відносини між суспільством та державою. Обумовлюється це з одного боку певним впливом влади на ЗМІ, які недостатньо повно та достовірно надають інформацію про країну та світ, а з іншого боку певним контролем над каналами висловлювання громадської думки, що не дає можливості громадській думці вільно і повно висловитися з суспільно значимих проблем.

Проведене автором опитування показало, що більшість (59,8%) респондентів вважають, що думка громадян України лише частково враховується у державній політиці України і 18,7% вказали, що воно взагалі не враховується. В.В. Зеленський ще на початку говорив, що «у експертній країні поворот до тоталітаризму на деякий період можливим, але головна небезпека в ментальності експертного народу, який вважає, що якщо навести твердий Якщо жорсткою рукою, то всім нам буде жити комфортніше і безпечніше. Але це не так, бо незабаром ця тверда рука почне нас швидко душити» [39, ст.69].

Тому ті обмеження свободи вираження та функціонування громадської думки, які зараз відбуваються в Україні, викликають певні побоювання, пов'язані з демократичністю політичного управління та можливістю його повернення до авторитарного режиму. Відповідно наукове осмислення проблем включення громадської думки щодо забезпечення національної безпеки обумовлює необхідність їх вирішення, а також пошуку напрямків та шляхів оптимізації впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки України.

3.3. Напрями та шляхи розголошення впливу гуманітарної політики на забезпечення національної безпеки України

Актуальною проблемою сучасних держав є забезпечення національної безпеки в умовах розвитку демократії та громадянського товариства. Проблема кому правити – більшості чи меншості (еліті) суспільства стояла ще перед античними філософами.

З одного боку, даючи широкі повноваження народу в управлінні державою, що розвивається демократія, але, маніпулюючи на суспільних настроях, емоціях, почуттях та інстинктах, можна керувати цілою нацією, що ставить під загрозу національної безпеки.

З іншого боку, наділення всієї повнотою влади однієї людини чи невеликої групи створює загрозу використання влади у особистих інтересах. Крім того, при централізації влада знищення центру призводить до руйнування всієї системи, що також створює певні ризики національної безпеки.

В Україні зараз необхідно знайти золоту середину та сформувати систему державного управління, яка давала б можливість населенню на самовизначення, самоврядування, але водночас була б стійка до загроз національній безпеці. Разом з тим, особливий інтерес для експертного дослідження становлять результати експертного опитування з фахівцями у сфері забезпечення національної безпеки, проведеного у 2010 р.

Інститутом соціології України академії наук разом із фондом ім. Фрідріха Еберта. У серед учасників дослідження були журналісти, вчені, громадські діячі, представники органів структури державної влади. Результати опитування показали, що 45% експертів вважають, що гуманітарна політика позитивно впливає на вироблення рішень у сфері забезпечення національної безпеки, 5% експертів вважають протилежне і на думку 50% опитаних гуманітарна політика взагалі не впливає на вироблення рішень у сфері забезпечення національної безпеки. Таким чином, думки експертів щодо впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки відображають сучасний стан та проблеми демократії в Україні. Тому для розвитку демократії та зміцнення національної

Безпеці в Україні необхідно виконати два головні завдання. По-перше, досягти виключно позитивного впливу суспільного думки щодо забезпечення національної безпеки [40, ст.157].

По-друге, удосконалити механізми впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки, зробити їх більш прозорими та ефективними. Для вирішення цих завдань пропонуються наступні напрями та шляхи оптимізації впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки:

1. Першим напрямом оптимізації впливу суспільного думки на забезпечення національної безпеки є удосконалення державної діяльності з формування патріотичної громадської думки. Незважаючи на те, що в цьому напрямі на сучасному етапі в Україні досягнуто великих досягнень, проте формування громадської думки носить переважно ситуативний характер, тобто інформаційна обробка населення відбувається у кожному конкретному у разі, коли необхідно приймати певні рішення щодо забезпечення національної безпеки. В даний час не вистачає системного підходу формування громадської думки з питань національної безпеки.

Патріотизм - це ніщо інше як любов до Батьківщини, яка може ґрунтуватися на гордості за велике історичне минуле, на гордості за справжнє та очікуванні щасливого бідолашного, на гордості за приналежність до своєї нації. Варто розділяти патріотизм на споживчий (псевдопатріотизм) та ідеологічний (справжній) патріотизм.

В основі псевдопатріотизму лежить задоволення потреб людини, тобто «де ситно і тепло там і Батьківщина». Такий патріотизм негативно позначається на стані національної безпеки, оскільки такі люди можуть лише брати від країни, не бажаючи при цьому віддавати свої сили, жертвувати собою на благо Батьківщини. Такі псевдопатріоти схильні до зради, бо хто більше запропонує на те вони і працюватимуть. В основі істинного патріотизму лежить любов і відданість народу, який його виростив, навчив, виховав та дав можливість розвиватися [51, ст.38].

Саме такі люди здатні жертвувати собою на благо своєї Батьківщини. Тому для зміцнення національної безпеки важливо формувати патріотичне громадську думку. Одним із показників патріотичної громадської думки є підтримка населенням Збройних Сил. Як показало дослідження виконання завдань із призначення сучасними збройними силами залежить від повної та всебічної підтримки зі сторони суспільства та держави.

Морально-психологічний стан військовослужбовців багато в чому залежить від підтримки, яку надає їм гуманітарна політика. Громадська підтримка надає їм рішучості під час виконання бойових завдань захисту Батьківщини. Водночас ведення інформаційної політики щодо формування громадської думки неможливо без розробки відповідних принципів.

Такими принципами повинні бути достовірність і актуальність наданої інформації, всебічність та неупередженість розгляду соціально-політичних проблем, а також системність та послідовність роботи з формування суспільного думки.

2. Другим напрямом досягнення позитивного впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки є підвищення рівня компетентності суб'єктів громадської думки в умовах розвитку в Україні демократії та громадянського суспільства проблема набуває особливої актуальності. Основні шляхи цьому напрямі.

Збільшення можливостей доступу громадян до достовірної інформації та знань. Перебуваючи у владі помилок, стереотипів, упереджень, людина не здатний зробити правильний вибір. Так, наприклад, як про це пишуть автори книги «Проект Україна»: «для здійснення свідомого вибору потрібні знання. Не шапкові та часткові, а глибокі знання. Заклик обирати серцем» свідчать про те, що організатори виборів визнають відсутність знань у народу.

Без знань вибір неможливий. Ви не вибираєте ліки, якщо не маєте відповідних знань. За красою упаковки вибір не можливий, тому що це буде вибір упаковки, а не вибір ліків». В умовах відсутності рівного та безмежного доступу до інформації і знанням неможливо сформувати громадську думку, що

відповідає інтересам забезпечення національної безпеки суспільства, чия думка побудовано на стереотипах, забобонах, асоціаціях, але не достовірних знаннях не може навіть вибрати владу, яка б захищала саме національні інтереси, а чи не власне панування [62, ст.18].

Суспільна думка таким чином ставати об'єктом для маніпуляцій. Американський письменник, політолог Уолтер Ліппман, визнаючи очевидні проблеми демократії, писав про це так: «захист джерел думок громадськості є першорядною проблемою демократії».

Послідовні дії суспільства та держави щодо розширення освітніх кордонів. Великим досягненням влади, що дала країні економічний зростання, потужний військовий потенціал, забезпечення соціальної справедливості, була ліквідація безграмотності. На сьогоднішній день Україна витрачає на освіту 3,6% від бюджету країни, у розвинених країнах цей показник становить 5-7% [73, ст.19]. Цим багато в чому пояснюється сильна економіка країн заходу та їх технологічне лідерство на світовому ринку. Тому для України вкрай необхідно підвищити витрати на освіту. Водночас високий рівень освіченості населення дозволяє формулювати компетентну громадську думку з питань забезпечення національної безпеки, підкріплювати державні рішення своєю підтримкою та засуджувати ті з них, які не відповідають національним інтересам.

Підвищення рівня відкритості та прозорості діяльності органів державної влади. Одним з основних принципів демократії є відкритість та прозорість діяльності органів державного управління та державної влади. Однак в українській дійсності їх діяльність, зазвичай прихована від громадськості. Проте сучасні технології комунікації досягли такого рівня, який дозволяє кожному громадянину тією чи іншою мірою контролювати діяльність влади.

Пропонується зробити відкритими для суспільства діяльність Зборів України та Уряду України за допомогою безперервного відео мовлення через інтернет чи телебачення. Безперервне відео мовлення всіх засідань Кабінету Міністрів, Ради, суттєво підвищать компетентність громадської думки у сфері державного управління та сприятиме формуванню його правильної позиції з

тих чи інших питань забезпечення національної безпеки.

3. Третім напрямком є нормативно-правовий вдосконалення механізмів впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки. Відповідно до Конституції, Україна є правовою державою. Це означає, що у процесі регулювання всіх суспільних відносин закон є найвищою силою. Тому вдосконалення механізмів впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки слід розпочинати з формування відповідного законодавства. Напрямок, у якому необхідно розробляти законодавство має відповідати демократичним засадам [4, ст.79].

Сучасна демократія ґрунтується на наступних принципах та цінностях: підпорядкування меншості більшості, рівноправність громадян, наявність широких політичних та соціальних прав і свобод, виборність основних органів держави, провідна роль виборних представницьких органів влади в системі державних установ, верховенство закону та ін. інститути безпосередньої та представницької демократії: перші передбачають ухвалення основних рішень безпосередньо виборцями (наприклад, у порядку референдуму), другі – повноважними виборними установами (парламентом та ін.).

В Україні демократія є представницькою, тому що народ є тільки джерелом влади, а народні обранці вже самі мають право вирішувати, як її використати. Народ по суті легітимує повноваження тих чи інших осіб для здійснення влади. Така форма демократії не є досконалою, так суттєво обмежує можливості суспільної думки в управлінні державою. Слід розширити коло можливостей функціонування громадської думки у системі забезпечення національної безпеки створивши надійні нормативно-правові гарантії. Основним механізмом впливу громадської думки на інституційно-організаційний компонент забезпечення національної Безпекою є вибори.

Однією з проблем української виборчої системи є обмеженість висловлювання громадської думки, яка полягає в в тому числі у відсутності можливості протестного голосування, а саме "проти всіх". Вирішенням цієї проблеми може бути встановлення «обов'язкового голосування» – законодавче

закріплення обов'язків виборців брати участь у виборах інститутів державної влади та місцевого самоврядування. Встановлення обов'язкового голосування допоможе не лише досить повно відобразити громадську думку на виборах, а й вирішить проблему так званих «скидів» невикористаних бюлетенів, так всі бюлетені будуть просто використані [15, ст.47].

В даний час закон про обов'язковому голосуванні виконується у багатьох країнах, серед яких Аргентина, Австралія, Бразилія, Люксембург, Сінгапур та ін. Водночас низька явка громадян на виборах свідчить про їх низький рівень політичної активності. Примус громадян йти на вибори суперечить принципам демократії, а саме принципу свободи вибору. Тоді вирішенням цієї проблеми може стати скорочення числа громадян, які мають право голосу.

Тобто, право голосу можуть мати не всі, а лише політично активні громадяни, які мають не лише бажання брати участь у політичному процесі, але й мають достатній рівень політичних знань. Для цього можна розробити відповідний механізм одержання права голосу. Наприклад цей механізм може бути виконаний у формі державного іспиту, який має виявити достатність знань у людини про політичну систему української суспільства, загальної міжнародної військово-політичної ситуації та ін. Крім того, особи, які є держслужбовцями, наприклад, військовослужбовці, таким правом повинні мати за своєю професією, так як їхня діяльність безпосередньо пов'язана із забезпеченням національної безпеки [22, ст.44].

Водночас вибори є інститутом представницької демократії, в якій можливості громадської думки суттєво обмежені. Пов'язано це насамперед із тим, що гуманітарна політика визначає владу, яка після свого обрання має право вже самостійно керувати державою, ухвалювати закони тощо. Іншим видом демократії є пряма демократія – форма правління, за якої самі громадяни ініціюють та приймають основні державні рішення.

Гуманітарна політика за такої форми правління виконує вирішальну роль державному управлінні. Основною формою реалізації влади громадської думки є референдум. В українській політичній практиці на державному рівні

референдум проводився тільки при ухваленні Конституції України, на регіональному рівні референдуми проводилися 5 разів, але були пов'язані лише з вирішенням питань об'єднання суб'єктів України.

Кількість звернень влади до громадян для вирішення важливих суспільних та політичних питань вкрай низьке. Тим не менш, таких питань і проблем виникає безліч, але влада при їх вирішенні не звертається до суспільної думки. Влада не проводила референдуми щодо приватизації державної власності, реформ у Збройних Силах та МВС, ні з питань освіти та соціальної політики. Ці процеси безпосередньо впливають на стан національної безпеки та проведення референдумів щодо них суттєво б підвищило легітимність і якість прийнятих рішень щодо них. Арістотель стверджував, - "більшість більше і краще судить" [26, ст.110].

Таким чином, з'ясовано, що в кінці ХХ ст. процес інституціоналізації громадської думки в Україні навів до підвищення його впливу політичну сферу життя суспільства. Істотними обставинами інституціоналізації суспільного думки були створення каналів висловлювання громадської думки та формування демократичної нормативної правової основи, що дозволяють громадській думці бути включеним до політичного процесу.

Проте, інституційні можливості громадської думки поступово почали зменшуватися, в результаті прийняття нових нормативних правових документів, що обмежують свободу вираження суспільного думки. Тому його місце та роль у функціонуванні української політична система зводиться в основному до виконання функцій інструменту легітимації вже ухвалених владою політичних рішень. Існуючі механізми включення громадської думки до системи забезпечення національної безпеки настільки формалізовані, що не дозволяють йому істотно впливати у цій сфері.

Водночас активно розвиваються неінституційні форми. Вільного висловлювання громадської думки, які реалізуються в здебільшого у мережі інтернет. Серед них різні соціальні мережі (Facebook, Twitter, Instagram та ін.), відео хостинги (You tube ін.), ресурси зі створення та просування громадських

ініціатив (Change.org, Democrator та ін.) [37, ст.127].

Розвиток інформаційно-комунікаційних мереж у бідному може не лише підвищити вплив громадської думки на політичні процеси, але і, на думку ряду вчених, здатне вирівняти різні нерівності в суспільстві. Тим не менш, розвиток демократії та громадянського суспільства в країні має продовжуватися, а національна безпека має забезпечуватися на високому рівні.

А це означає, що перш ніж підвищувати функціональні можливості громадської думки, необхідно досягти такої її якості, яка стала б адекватним викликом та загрозам національній безпеці України. Для вирішення цього завдання необхідно проводити з населенням комплексну роботу з патріотичного виховання та підвищенню компетентності у питаннях національної безпеки.

РОЗДІЛ 4

СОЦІАЛЬНА ТА КОРПОРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

В останні роки ми стали свідком сплеску популярності ідей соціальної відповідальності бізнесу, що виявилось у різкому збільшенні кількості програм та обсягів фінансування, що виділяються компаніями для реалізації програм корпоративної соціальної відповідальності. За півстоліття концепція соціально-корпоративної відповідальності пройшла шлях від разових заходів готельних компаній до невід'ємної складової сучасного менеджменту будь-якої солідної компанії. Як у західних, так і в вітчизняних компаніях принципи соціально-корпоративної відповідальності все більше інтегруються в систему управління, запроваджуються посади віце-президента компанії, відповідального за корпоративну-соціальну відповідальність, створюються спеціальні департаменти та відділи. Крім того, публікація соціальних звітів та впровадження етичних кодексів стало загальноприйнятою практикою.

Причиною такої підвищеної уваги стали дві зустрічні тенденції. З одного боку, бізнес шукав нові шляхи підвищення ефективності в мінливому світі. З іншого боку, повсюдно суспільство почало застосовувати все більший запит на соціальну відповідальність бізнесу. Глобальні економічні кризи останніх років лише підкріпили зазначені тенденції. В умовах нестачі бюджетних коштів на підтримку високих соціальних зобов'язань уряду багатьох країн активно сприяли залученню бізнесу до вирішення актуальних соціальних завдань. На основі конкретно-історичного та неінституційних підходів буде проаналізовано взаємодію бізнесу, суспільства та держави у справі розвитку суспільства через соціально-орієнтованих програм, а також сприйняття експертним співтовариством цієї взаємодії.

Як заведено у науковому світі, до початку аналізу необхідно внести ясність у термінологію. У сучасній літературі зустрічаються два близькі за змістом поняття: корпоративна соціальна відповідальність та соціальна відповідальність бізнесу. Як правило, термін соціально-корпоративної

відповідальності використовується при описі соціальної відповідальності окремо взятої компанії, тоді як «соціальна відповідальність бізнесу» співвідносять з відповідальністю всього бізнес-спільноти. Звісно ж, що у реальному житті ці два поняття є тотожними. Більш того, один із засновників практики соціально-корпоративної відповідальності в Україні С.В. Турчин зв'язує появу двох термінів не з науковою чи практичною доцільністю, а з двома різними перекладами терміну «бізнес» з англійської мови, де він позначає окрему компанію.

У цьому дослідженні спиратимемося на термін «корпоративна соціальна відповідальність», так як він не тільки є найбільш поширеною, а й узагальнюючою назвою так званої «зонтичної» теорії, увібрала в себе такі готельні напрямки як корпоративне громадянство, корпоративна стійкість, корпоративна соціальна діяльність, корпоративна соціальна сприйнятливість та багато інших. Проблема формулювання основних положень теорії соціально-корпоративної відповідальності обумовлена широтою сфери, що розглядається. Досить складно описати межі соціальної сфери, так як зрештою під цей опис може потрапити будь-який аспект людського життя. З іншого сторони, сам термін «відповідальність» також відкриває поле для дискусії. Ми можемо розглядати відповідальність як синонім надійності та чесності у вчинках, а можемо як синоніми словами «борг» і "обов'язок".

У першому випадку соціально-корпоративної відповідальності виступає як добровільна благородна діяльність, у другому – фірма ставиться у підлегле, підзвітне становище перед суспільством, державою, акціонерами та усіма іншими сторонами, з ким вона взаємодіє. Звідси походить множинність підходів до визначення соціально-корпоративної відповідальності та наявності великого кількості різноманітних, іноді суперечать один одному шкіл усередині загальної зонтичної концепції соціально-корпоративної відповідальності. Перед тим як розпочати аналіз найвідоміших напрямків наукової думки у цій сфері розглянемо три основні підходи до соціально-корпоративної відповідальності:

теорія корпоративного егоїзму, теорія корпоративного альтруїзму та компромісні теорії.

Теорія «корпоративного егоїзму» асоціюється зі знаменитим висловлюванням Мільтона Фрідмана про те, що «єдина соціальна відповідальність бізнесу – це давати прибуток». В основі цієї точки зору лежить переконання, що головна турбота менеджменту компанії – забезпечити максимально можливі прибутки власникам капіталу, зокрема акціонерам компанії. Тому будь-яке відволікання коштів та ресурсів на сторонні цілі, включаючи соціальну відповідальність, є неприпустимим. Крім того, прихильники цієї теорії йдуть ще далі, доводячи, що соціально-корпоративної відповідальності веде до підриву фундаментальних засад зведеного ринку та навіть до соціалізму. За цією логікою головна загроза, яку несуть у собі всі ідеї соціально-корпоративної відповідальності полягає у підриві свободи підприємництва та конкуренції, а роль держави у всіх сферах суспільного життя значно зростає.

Теорія «корпоративного альтруїзму» виходить із абсолютно протилежних поглядів. Так, головні прихильники такого підходу Д. Девіс, Р. Фрімен та інші говорять про те, що сучасні компанії настільки великі та впливові, що у процесі своєї діяльності вони залучають до своєї орбіти максимально широкі групи так званих "співучасників". У процесі своєї діяльності, особливо у не багатих країнах велика компанія може стати більш потужною та впливовою ніж сама держава. Її діяльність прямо і опосередковано впливає на соціально-економічне становище в країні, відповідно, будучи причиною всіх цих змін компанія зобов'язана відповідати за наслідки.

Прихильники цього підходу наголошують на необхідності добровільного характеру програм соціально-корпоративної відповідальності. На їхню думку, компанія не може обмежитися. Біля витоків теорії стояли такі дослідники як Г. Боуен, Т. Левітт, М. Фрідман, Р. Фрімен, Дж. Гелбрейт, К. Девіс та інші. У своїх дослідженнях вони фокусувалися на внутрішніх джерелах соціально-корпоративної відповідальності. У їхньому поданні бізнесмен з однієї сторони

відбиває цінності, властиві суспільству, у якому функціонує його компанія, з іншого боку – він сам бере участь у формуванні цих цінностей. Взаємодіючи із суспільством, особливо з місцевими спільнотами, а також враховуючи інтереси всіх своїх партнерів бізнесмен сам визначає ті цінності, якими керуватиметься його компанія.

До 70-х років сформувалося уявлення про соціально-корпоративну відповідальність як відповідність економічним, правовим, етичним та дискреційним очікуванням товариства від підприємства. Найбільш чітко цей підхід було сформульовано А.А. Кероллом, який побудував знамениту модель, названу згодом «пірамідою Керолла». Піраміда Керолла була і залишається однією з найпопулярніших теоретичних конструкцій для опису соціально-корпоративної відповідальності.

Однак до 80-х років усі частіше почала лунає критика, пов'язана з тим, що в даній піраміді різні види відповідальності існують як окремі категорії, не перетинаючи і взаємодіючи один з одним. В той же час, ідеї філантропічної відповідальності (або дискреційної, як вона називалася на початковому етапі), навпаки, набули розвитку. Спочатку під нею розумілася сфера, де суспільство ще чітко не сформулювало свій запит і менеджмент компанії керується своїми уявленнями про потреб суспільства, роблячи свій самостійний вибір.

В результаті з'явилася концепція корпоративної соціальної сприйнятливості. Найбільш відомі імена – Р.Акерман, Р. Бауер та ін., а також значний внесок у розвиток власної теорії зробив згаданий вище А. Керол. У рамках цієї концепції увага концентрується на здатності компанії оцінити та вгадати громадські очікування та відповідно реагувати ними. У рамках цієї логіки стратегії менеджменту були поділені на реактивні, оборонні, адаптивні та проактивні. Представляється, що теорія корпоративної сприйнятливості є швидше уточнюючою щодо більш широкої концепції соціально-корпоративної відповідальності, ніж окремим напрямом.

Приблизно в ці роки розвивалося ще одне напрям – корпоративна соціальна діяльність. Грунтуючись на піраміді Керолла, С Вартік, Ф. Кохран і

Д. Вуд створили нову тришарову модель, в якій об'єднали моральні принципи, зовнішні фактори, що впливають на компанію, а також рішення, що приймаються менеджментом компанії в пропонованих умовах. У свою чергу всі три блоки поділяються ще на три фактори, куди орієнтується менеджмент компанії. Концепція, що набула найбільшого поширення в наші дні, а саме концепція співучасників, сформувалася до 90-х років. Початок цієї теорії було закладено Р. Фрімен. В основі лежить уявлення, що фірма працює не у вакуумі, а в реальному оточенні і для найбільш ефективною взаємодії доведеться враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін (стейкхолдерів). До них можуть бути віднесені на внутрішньо-фірмовому рівні працівники компанії та акціонери, а на зовнішньому рівні – інвестори, постачальники, місцеві спільноти, ЗМІ, захисники навколишнього середовища, громадські організації.

Можна говорити про те, що теорія співучасників стала «мостом» між теоретичними конструкціями та практичними рекомендаціями для менеджменту компанії. Саме цим пояснюється той факт, що на сьогодні вона є головною теорією у межах соціально-корпоративної відповідальності. Аналіз поняття соціально-корпоративної відповідальності був би неповний без аналізу концепції "корпоративне громадянство". Під ним може розумітися як загальна ідентичність співробітників однієї фірми, так і уявлення про фірму як про цілісної структури. У першому випадку йдеться про те, що працівники компанії незалежно від її походження відчують себе її частиною аналогії зі своїми громадянством на національному рівні. У другому - компанія це суб'єкт, який, як і інші інститути, має свої права та обов'язки і цим формує суспільство.

Дана концепція була на піку популярності, коли стала очевидна криза мрії про загальне поняття добробуту. Вона була однаково прийнятна для менеджменту, суспільства та держави: компанія отримувала права, а не лише обов'язки обслуговувати громадські інтереси, держава – додаткові фінансові джерела, а суспільство – необхідні блага. У міру розвитку глобалізації теорія стала відходити на другий план, так як не змогла дати відповідь на питання які цивільні права ставляться до транс-національних корпорацій, чи як визначити

обсяг прав для компаній, які сильно відрізняються за розміром та фінансової могутності тощо.

Найбільш молодого та перспективного є теорія «корпоративної стійкості». Вона є продовженням та розвитком більш масштабної концепції – «сталий розвиток». Концепція сталого розвитку була сформульована 1987 р. у доповіді Брундтланда» і започаткувала нове розуміння цілей розвитку всього людства. Теорія корпоративної стійкості у певному сенсі є проекцією сталого розвитку на рівень однієї фірми. Серед найяскравіших послідовників цього напрямку варто назвати Дж. Елінгтона, Т. Діліка та багато інших. Так, саме Дж. Елінгтон вперше сформулював знамените сьогодні поняття потрійного результату (triple bottom line), тобто. відповідальність за трьома напрямками: економічним, соціальним та екологічним.

Важливо відзначити, що принцип потрійного підсумку лежить у основі сучасної системи нефінансової звітності, наприклад, міжнародних стандартів нефінансової звітності GRI (Global Reporting Initiative). Головна відмінність цього підходу від решти можна охарактеризувати як відхід від суто соціальних програм на користь більше широкого підходу, що включає всі три напрямки. З точки зору авторів концепції, досягнення будь-якої із заявлених цілей неможливе без досягнення успіху за іншими напрямками. Такий підхід призвів до того, що сьогодні концепція сталого розвитку, практично «поглинула» концепцію соціально-корпоративної відповідальності, зробивши її своєю частиною. Корпоративна соціальна відповідальність є зонтичною концепцією, що об'єднує під собою різні напрямки думки, які як доповнюють, і суперечать одна одній.

Найбільш популярними сьогодні у рамках концепції соціально-корпоративної відповідальності є концепції співучасників (стейкхолдерів), стійкого розвитку та корпоративної стійкості. Відбувається поглинання концепції соціально-корпоративної відповідальності більш масштабної концепції сталого розвитку. соціально-корпоративної відповідальності все частіше розглядається не як окремий напрямок, а частина політики для

досягнення цілей сталого розвитку. Аналіз позицій противників та прихильників соціально-корпоративної відповідальності свідчить, що зрештою обидві концепції ведуть до вирішенню тих самих проблем: збільшення прибутку компанії та зростання суспільного добробуту.

Незважаючи на різницю в походах сьогодні всіма визнано необхідність участі бізнесу у вирішенні соціально значимих задач, при цьому в основі цієї переконаності можуть лежати як етичні мотиви, так і прагнення максимально збільшити прибуток підприємства. Ефективність реалізації стратегій соціально-корпоративної відповідальності багато в чому залежить від зацікавленості персоналу підприємств. Організаційна ідентичність є одним з різновидів соціальної ідентичності, про що у формі сталого становища працівника у створенні, асоціації себе з нею та планування свого майбутнього в ній, висловлювання лояльності та прихильності даної організації, інтеріоризації корпоративних цілей, цінностей, норм і правил, прийняття рішень відповідно до інтересів організації.

Щоб мати можливість якимось чином оцінити організаційну ідентичність у рамках даного дослідження, пропонується низка параметрів-характеристик ідентичності персоналу, які включають у собі: робочу мотивацію, включеність у роботу, плинність кадрів, задоволеність роботою, кваліфікацію, солідарність колективу, місію, ціль та цінності організації, а також такі характеристики організаційного середовища, як імідж та статус організації. Такий параметр як задоволеність роботою, також включає ряд показників: наскільки цікава робота, яку виконує співробітник, кар'єрні перспективи, розвиток та навчання персоналу (підвищення кваліфікації), можливість самореалізації, задоволеність заробітною платою, прийняття стилю управління, задоволеність відносинами з керівником та справедливість керівника у прийнятті різних кадрових рішень.

Організаційна ідентичність визначається особливостями внутрішньо-організаційної культури праці. З одного боку, певний тип організаційної культури може проводити сприйняття персоналом практик соціально-корпоративної відповідальності в організації. З іншого боку, компанія,

впроваджуючи практики соціальної відповідальності, може змінити чи навіть зруйнувати існуючу у ній культуру. Отже, природа соціально-корпоративної відповідальності має бути узгоджена з організаційною культурою, що сприятиме ефективної роботи підприємства. На практиці соціально-корпоративної відповідальності впливає велика кількість соціальних факторів: структура внутрішньо-організаційних комунікацій, трудові конфлікти та вміння менеджменту їх вирішувати, наявність системи зворотного зв'язку між менеджментом та персоналом.

Вплив на практику соціально-корпоративної відповідальності має і такий фактор, як колективізм та індивідуалізм. Індивідуалізм відноситься до товариств із вільними зв'язками для людей. Колективізм, з іншого боку, означає відокремлення людей із групами (командами). Команда надає «захист» та стійке становище окремих її членів в обмін на лояльність та дотримання встановлених правил та норм. Переважає конформність у більш індивідуалістичному середовищі проявляється лідерство та дотримання особистим інтересам. Організаційна культура в більшості випадків визначає середовище, в якій розробляється стратегія організації та впроваджуються практики соціально-корпоративної відповідальності. Якщо культура організації сприяє відносинам із зацікавленими сторонами, правовим і етичним нормам і моральної поведінки, вона також впливатиме на розвиток. Орієнтована на відповідальність організаційна культура може стимулювати готовність взяти участь у впровадженні та позитивно оцінити ініціативи соціально-корпоративної відповідальності у компанії.

Корпоративна соціальна відповідальність як спосіб формування. Ідентифікація людини зі своїм місцем роботи є важливою аспектом для будь-якої компанії, особливо при врахуванні сучасних тенденцій, пов'язаних з цілями сталого розвитку ООН і які у зазначених стандартах соціально-корпоративної відповідальності. Компанія має бути впевнена у своїх співробітниках і тому, що персонал підтримає її перехід на нову модель корпоративної стійкості. В Україні наявність позитивної організаційної ідентичності зараз дуже

актуально, так як більшість компаній знаходяться на стадії переходу від моделі соціально-корпоративної відповідальності 1.0 до моделі соціально-корпоративної відповідальності 2.0, а найбільші українські компанії, які мають вихід на міжнародні ринки, що поступово рухаються до моделі соціально-корпоративної відповідальності 3.0.

Що стосується взаємовпливу корпоративної соціальної відповідальності та організаційної культури, то можна зробити висновок, що ефективність реалізації практик соціальної відповідальності залежить від того, чи є принцип етичності та відповідальності перед зацікавленими сторонами компанії переважаючий у конкретній організаційній культурі. Відповідно, прийняття співробітниками етичної культури, лояльність до соціально-відповідальної діяльності та розуміння необхідності реалізації такої діяльності в сучасних реаліях дозволяє сформувати сильну організаційну ідентичність працівників з компанією. Абсолютна полярність зазначених експертами тенденцій показує, що українські компанії сильно відстають від західноєвропейських компаній у сфері розробки і реалізації стратегій соціально-корпоративної відповідальності.

У той час, як міжнародні компанії вже на повну реалізують практики згідно концепції соціально-корпоративної відповідальності 2.0 і готують ґрунт до впровадження соціально-корпоративної відповідальності 3.0, багато українських компаній продовжують залишатися на першій стадії (орієнтація в основі на разові благодійні акції та соціальні проекти) і поки що не прагнуть виходити нові рівні. Що стосується швидшої трудової адаптації та соціалізації нових співробітників, то тут усі експерти погоджуються з тим, що слідування принципам корпоративної соціальної відповідальності та концепції сталого розвитку справді має належний ефект.

Це робиться для того, щоб персонал краще розумів, що корпоративна соціальна відповідальність як спосіб формування. яку політику у сфері сталого розвитку проводить компанія. «Ми дуже багато говоримо про стійкий розвиток у професійному середовищі, виступаємо в університетах, а на практиці людина часто не стикається з цим під час робочого процесу. Тому ми намагаємося

адаптувати програму молодих лідерів так, щоби на кожному етапі ротації щось було, навіть якщо це безпосередньо не пов'язане з їхньою діяльністю» – стверджує, наприклад, експерт. В іншій, вже українській компанії для нових співробітників проводять різноманітні посвяти, наприклад, літні корпоративні заходи – день народження компанії тощо.

Таким чином, програми розвитку персоналу дійсно мають ефект, і чим більша організація, тим більше значення цих програм адаптації. Тому що у невеликих організаціях існує пряма комунікація, вона породжується середовищем. А у великих компаніях найчастіше людина століття не завжди навіть може осмислити, чим він займається, і на якому рівні ієрархії, хто за що відповідає. Тому у філіях іноземних компаній і в багатьох українських корпораціях існують програми адаптації, включають менторство, корпоративні онлайн-курси, які покликані ввести людину у внутрішньо-фірмове соціальне середовище. Якщо організації існує сформована традиція соціальної відповідальності, то людина з перших днів починає розділяти ці цінності, інакше вона не зможе нормально працювати у цій організації. Він сприймає це як певну поведінкову матрицю. Використання різних практик включення нових співробітників у діяльність компанії є обов'язковою умовою для успішної організаційної адаптації.

Переходячи до питання, що ставлення співробітників до компанії, в якій вони працюють, може змінюватися під впливом реалізації в даний час компанії практикують соціально-корпоративної відповідальності, експерти, в основному, погоджуються з таким висновком. Дотримання компанії принципам соціальної відповідальності створює позитивну атмосферу у межах робочого процесу. Тобто у компанії має існувати певне середовище, де керівництво дотримується певної етики ведення бізнесу, створює певні умови. У цьому випадку співробітники включатимуться у реалізацію спільної стратегії соціально-корпоративної відповідальності компанії.

У результаті, на реальних прикладах, можна побачити якийсь сильний розрив у розвитку корпоративної соціальної відповідальності спостерігається в

українських та іноземних компаніях. Корпоративна культура постає як меж реалізації відповідальних практик, а на ідентичність персоналу впливають разові заходи з метою заохочення за виконання роботи та різні тренінги, що проводяться HR-відділом, які носять, в основному формальний характер.

Тут практикується та діяльність, яка дає позитивні ефекти як у напрямку позитивного впливу на зовнішнє середовище (на стейкхолдерів компанії), і у напрямі позитивного впливу на внутрішнє середовище (на співробітників).

Корпоративна соціальна відповідальність визначається як моральна цінність і стає невід'ємною частиною корпоративної культури компанії, яка відображається в місії, цілі та у повсякденній поведінці персоналу. Дослідження показало, що українські компанії все ще відстають від іноземних, але, проте, вони вже активно включені у розвиток корпоративної соціальної відповідальності: створюються спеціальні організації, такі як Асоціація етики бізнесу та соціально-корпоративної відповідальності та Національна Рада з корпоративного волонтерства проводяться різноманітні конкурси кращих соціальних та екологічних проектів.

В Україні також активно розвивається міжгалузєва кооперація компаній з метою реалізації масштабних соціально-відповідальних проектів, а ця діяльність, згідно з моделями корпоративної стійкості знаходиться вже в парадигмі реалізації моделі соціально-корпоративної відповідальності -1.0, коли компанії об'єднують свої зусилля та ресурси у вирішенні соціальних та екологічних проблем. А це означає, що за деякими напрямками, український бізнес йде все ж таки нарівні з міжнародними компаніями.

РОЗДІЛ 5

ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ

У даному розділі роботи розглянуто основні заходи і засоби захисту населення і територій в надзвичайних ситуаціях.

Для підвищення рівня громадського здоров'я органи державної влади повинні реалізувати ефективні механізми державної соціально-економічної політики, приймати програми громадської безпеки. Влада має нести відповідальність за управління людськими і матеріальними ресурсами, за визначення пріоритетів у їх розподілі, координації завдань з організації навчань, інформуванні громадян про ймовірність виникнення епідеміологічних загроз. В умовах глобальної соціально-економічної кризи необхідно відновлювати капітал довіри до влади і робити це можна єдиним способом, - надаючи достовірну, а головне доступну інформацію населенню.

Епідеміологічні загрози характеризуються невизначеністю, значними соціально-економічними наслідками, що створюють потенційну загрозу для суспільства, безпечної життєдіяльності громадян, нормального функціонування органів державної влади. Непередбачуваний перебіг епідемій, доволі висока смертність, відсутність ефективних препаратів і початкові заперечення існування епідемії як такої, не сприяють консолідованим діям, існуюча кількість інфікованих викликає соціальне занепокоєння, а інформаційні повідомлення посилюють почуття тривоги за здоров'я та життя громадян.

У близькому майбутньому слід очікувати подальшого розширення сервісів електронної держави, починаючи від доступу до публічних послуг і закінчуючи розвитком електронної демократії. Поширення отримують онлайн-сервіси, що дозволяють знизити число можливих контактів клієнтів один з одним та з співробітниками органів державної влади. Прогнозовано будуть домінувати механізми соціальної регуляції та соціального забезпечення мінімального рівня життя в обмін на обмеження громадянських прав, що є

глобальним трендом, який веде до перегляду принципів демократії на користь високого ступеня дисциплінарної регуляції суспільного життя.

Соціально-економічна криза змінює структуру зайнятості в секторі малого та середнього бізнесу і створює можливості для її зростання в окремих галузях, у тому числі цифровій галузі, логістиці, онлайн-торгівлі. Частка цих галузей росла і в докризовий період, отож значний вплив на зміну структури зайнятості повинні мати процеси цифровізації економіки, які прискорилися в умовах кризи у період епідеміологічних загроз. Як песимістичний сценарій можна очікувати відхід, або остаточне переміщення в тіньову економіку до половини суб'єктів малого та середнього бізнесу.

Криза пандемії COVID-19 спричинилася до базової суспільної трансформації, яка детермінована сучасним соціально-економічним станом в Україні. Пандемія спровокувала в Україні термінові заходи з пом'якшення наслідків довготривалого характеру для фінансово-економічних систем і національної безпеки в цілому. Посилює вплив пандемія COVID-19 й на існуючі соціально-економічні кризові явища і спалах хвороб, що лягають додатковим навантаженням на систему охорони здоров'я в нашій державі та провокують відсутність стабільності в суспільстві.

Трансформація державної соціально-економічної політики неможлива без інституційних перетворень, спрямованих на подальший розвиток базових соціальних, політичних й економічних інститутів суспільства, а будь-які фактори оптимізації в механізмах реалізації державної політики соціально-економічною сферою мають різне спрямування. Організаційно координуючи функціонування органів державної влади та інститутів громадянського суспільства слід зазначити, що низка значущих і необхідних кроків, що належать до сфери державної соціально-економічної політики, до цього часу ще не сформовані у боротьбі з епідеміологічними загрозами.

Як тільки соціально-економічна криза, яка викликана епідеміологічними впливами буде остаточно взята під контроль, необхідно буде вжити заходів для вирішення проблеми зростання темпів продуктивності економіки протягом

найближчого часу, і зосередити увагу на структурних реформах, необхідних для покращення довгострокових перспектив соціально-економічного зростання. Непередбачуваний перебіг епідеміологічних впливів, доволі висока смертність, відсутність ефективних препаратів є завданням органів державної влади для діяльності з протидії розповсюдження епідемій.

Органи державної влади повинні розширювати спектр медико-соціальних послуг з урахуванням адресності, соціально-демографічних характеристик споживачів даних послуг та їхніх потреб. Розуміючи логіку зазначених аргументів можна стверджувати, що суспільно-владна взаємодія у даній сфері має базуватися на показниках, за якими можна усвідомити рівень соціального капіталу, так як окремі частини суспільства по-різному реагують на пандемію, усвідомлюють реальність цієї загрози та готові виконувати жорсткі вимоги соціальної ізоляції. Невиконання необхідних функцій охорони здоров'я і соціального захисту населення спричинятиме негативні суспільні наслідки збільшуючи навантаження на соціум в майбутньому.

З метою захисту населення, зменшення втрат та шкоди економіці в разі виникнення надзвичайних ситуацій проводиться спеціальний комплекс заходів. Він передбачає проведення наступних дій:

Оповіщення та інформування.

1) Оповіщення про загрозу і постійне інформування населення досягається завчасним створенням і підтримкою в постійній готовності загальнодержавної, територіальних та локальних автоматизованих систем оповіщення населення в зонах можливого катастрофічного затоплення, районах розміщення радіаційно і хімічно небезпечних підприємств, інших потенційно небезпечних об'єктів.

2) Спостереження і контроль.

Спостереження і контроль за довкіллям, продуктами харчування та водою забезпечується: створенням і підтримкою в постійній готовності загальнодержавної і територіальних систем спостереження і контролю з включенням до них існуючих сил та засобів контролю незалежно від

підпорядкованості; організацією збору, опрацювання і передачі інформації про стан довкілля, забруднення продуктів харчування, харчової сировини, фуражу, води радіоактивними, хімічними речовинами і патогенними мікроорганізмам; надання населенню можливості придбати найпростіші засоби захисту і контролю для особистого користування.

3) Укриття в захисних спорудах.

Укриттю в захисних спорудах підлягає все населення відповідно до його належності до груп (працююча зміна, населення, яке проживає в небезпечних зонах тощо). Створення фонду захисних споруд досягається шляхом: комплексного освоєння підземного простору, міст і населених пунктів; масового будівництва в період загрози найпростіших сховищ та укриттів; завчасного будівництва за рішення Кабінету Міністрів України окремих сховищ та протирадіаційних укриттів.

4) Інженерний захист.

Заходи інженерного захисту території можуть істотно вплинути на ефективність цивільного захисту, так як передбачають проведення комплексу будівельних та інших заходів щодо запобігання виникнення надзвичайних ситуацій.

5) Евакуаційні заходи. В умовах неповного забезпечення захисними спорудами в містах та інших населених пунктах, які мають об'єкти підвищеної небезпеки, а також у воєнний час основним способом захисту населення є евакуація і розміщення його у приміській зоні.

Евакуації підлягає населення, яке проживає в населених пунктах, що знаходяться у зонах можливого катастрофічного затоплення, небезпечного радіоактивного забруднення, хімічного ураження, в районах прогнозованого виникнення локальних збройних конфліктів у 50-кілометровій прикордонній смузі, в районах виникнення стихійного лиха, великих аварій і катастроф (якщо виникає безпосередня загроза життю та заподіяння шкоди здоров'ю людини).

Залежно від обстановки, яка склалася на час надзвичайної ситуації, може бути проведено загальну або часткову евакуацію населення тимчасового або безповоротного характеру.

У мирний час евакуація населення планується на випадок:

- загальної аварії на атомній електростанції;
- усіх видів аварій з викидом сильнодіючих отруйних речовин;
- загрози катастрофічного затоплення місцевості;
- великих лісових та торф'яних пожеж, землетрусів, зсувів, інших геофізичних і гідрометеорологічних явищ з тяжкими наслідками, що загрожують населеним пунктам.

Евакуаційні заходи здійснюються за рішенням місцевих органів виконавчої влади, виконавчих органів рад, уповноважених органів з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення відповідного рівня.

Евакуація населення здійснюється комбінованим способом, який передбачає у мирний час вивезення основної частини населення з міст і небезпечних районів усіма видами наявного транспорту у поєднанні з виведенням найбільш витривалої частини населення пішки.

б) Медичний захист

Заходами запобігання або зменшення ступеня ураження людей, своєчасного надання допомоги постраждалим та їх лікування, забезпечення епідемічного благополуччя в районах надзвичайних ситуацій є:

- планування і використання існуючих сил і засобів органів охорони здоров'я незалежно від їх відомчої належності;
- розгортання в надзвичайних умовах необхідної кількості лікувальних закладів;
- своєчасне застосування профілактичних медичних препаратів;
- контроль за продуктами харчування, питною водою і джерелами водопостачання;
- завчасне створення і підготовка спеціальних медичних формувань;

- накопичення медичних засобів захисту, медичного та спеціального майна і техніки;
- підготовка медичного персоналу та загальне медико-санітарне навчання населення.

7) Біологічний захист

Захист від біологічних засобів ураження включає своєчасне виявлення чинників біологічного зараження, їх виду і масштабів, проведення комплексу адміністративно-господарських, режимно-обмежувальних і спеціальних протиепідемічних та медичних заходів.

Захист від біологічних засобів вимагає:

- своєчасного використання колективних та індивідуальних засобів захисту;
- введення режимів карантину та обсервації;
- знезаражування осередку ураження;
- проведення екстреної та специфічної профілактики;
- додержання протиепідемічного режиму об'єктами господарювання, лікувальними закладами і населенням.

8) Радіаційний і хімічний захист.

Цей захист включає заходи з виявлення й оцінки радіаційної та хімічної обстановки, організацію і здійснення дозиметричного і хімічного контролю, розроблення типових режимів радіаційного захисту, забезпечення засобами індивідуального захисту, організацію і проведення спеціальної обробки.

Виконання вимог даного виду захисту досягається: завчасним накопиченням і підтримкою в готовності засобів індивідуального захисту і приладів радіаційної і хімічної розвідки та контролю, обсяги і місця зберігання яких визначаються диференційовано відповідно до встановлених зон небезпеки; забезпеченням зазначеними засобами перш за все особового складу формувань, який бере участь у проведенні рятувальних та інших невідкладних робіт в осередках ураження, а також персоналу радіаційно і хімічно небезпечних об'єктів економіки та населення, яке мешкає в зонах небезпечного

зараження навколо них; своєчасним впровадженням засобів, способів і методів виявлення й оцінки масштабів і наслідків застосування агресором зброї масового ураження й аварій (руйнувань) на радіаційно та хімічно небезпечних об'єктах господарювання, у тому числі літаків (вертольотів) цивільної авіації, для ведення повітряної радіаційної розвідки місцевості; створенням уніфікованих засобів захисту, приладів і комплектів радіаційної, хімічної розвідки та дозиметричного контролю як для воєнного, так і для мирного часу.

У сфері захисту населення і територій НС :

- ✓ планують і здійснюють необхідні заходи для захисту своїх працівників, об'єктів господарювання та довкілля від НС ;
- ✓ розробляють плани локалізації і ліквідації аварій (катастроф) з подальшим погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, до компетенції якого віднесено питання захисту населення і території від НС ;
- ✓ підтримують у готовності до застосування сили і засоби із запобігання виникненню та ліквідації наслідків НС ;
- ✓ створюють та підтримують матеріальні резерви для попередження та ліквідації НС ;
- ✓ забезпечують своєчасне оповіщення своїх працівників про загрозу виникнення або про виникнення НС .

У сфері захисту населення і територій від НС зобов'язане:

- ✓ дотримуватися заходів безпеки, не допускати порушень виробничої дисципліни, вимог екологічної безпеки;
- ✓ вивчати основні способи захисту населення і територій від наслідків НС техногенного та природного характеру, надання першої медичної допомоги потерпілим, правила користування засобами захисту;
- ✓ дотримуватися відповідних вимог у разі виникнення НС.

Системна діяльність органів державної влади у формуванні та реалізації соціально-економічної політики у період епідеміологічних загроз, виробленні політичних та управлінських рішень, посилення уваги вчених різних сфер знань

до цієї проблематики не є випадковими. Адже питання державної соціально-економічної політики, громадського здоров'я, соціального забезпечення стосуються широких верств суспільства. Світ швидко змінюється і це потребує відповідного реагування, адже зростання кількості населення, глобальні зміни клімату, стрімкий розвиток цифрової економіки, а також масштабні епідеміологічні загрози створюють як виклики, так і нові можливості.

Україна має суттєві стратегічні переваги завдяки природним ресурсам, географічному розташуванню та якості людського капіталу, що загалом може стати основою для економічного зростання держави. Натомість низка перепон стоять на заваді реалізації власного потенціалу, тому необхідно посилити свої позиції на світовій арені, що сприятиме підвищенню рівня добробуту населення, як основної мети державної соціально-економічної політики. Тому, Постановою Кабінету Міністрів України була затверджена Національна економічна стратегія на період до 2030 року, оскільки важливо мати узгоджене бачення щодо стратегічного курсу соціально-економічної політики, що враховуватиме глобальні тренди та внутрішні можливості держави.

Підставою для прийняття рішень щодо довгострокового розвитку держави та першим кроком у розробленні Національної економічної стратегії стало визначення рівня соціально-економічного розвитку України сьогодні та можливості для зростання в майбутньому. Враховуючи те, що останнім часом проблеми поширення епідеміологічних захворювань є властивою для будь-якої країни світу незалежно від її соціально-економічного рівня розвитку, в тому числі й для України, постає питання, як зменшити епідеміологічні впливи, економічне навантаження на бюджет держави, а також матеріальний тиск на українське суспільство.

Економічно розвинуті країни, де громадянин і реалізація його прав мають найвищу цінність удосконалюється формування державної соціально-економічної політики у період епідеміологічних загроз. Епідемії стали несподіваним і важливим каталізатором для позначення соціально-економічних контурів нових моделей громадянського суспільства у різних країнах світу.

Держава як регулятор суспільно-владних відносин зобов'язана створити умови для запобігання масового поширення епідемій, що ставить нові завдання перед службами соціального захисту населення на всіх рівнях, а відповідно й органами державної влади на місцях.

Дана передумова стає основою для пошуку ефективних механізмів реалізації державної соціально-економічної політики у період епідеміологічних загроз та вимагає наукового обґрунтування пропозицій в цьому напрямі. Спалахи епідеміологічних захворювань перевіряють на міцність національні системи охорони здоров'я, потенціал протидії, ступінь готовності та швидкість реагування на кризові явища епідеміологічного характеру. Для того, щоб забезпечити необхідний захист від епідеміологічних загроз, першочергова увага у тому числі повинна приділятися створенню безпечних умов праці громадян. Ключове значення має відводитися своєчасності подання інформації про поширення епідемій, засобам індивідуального захисту і навчання їх правильного використання.

Державна соціально-економічна політика має уособлювати нову систему механізмів державного управління, реалізовувати які необхідно у сукупності з застосуванням новітніх управлінських підходів на всіх структурно-функціональних рівнях. Стратегії соціально-економічного розвитку визначають ключові проблеми, потенційні напрями і шляхи їх розв'язання для формування нової державної соціально-економічної політики у період епідеміологічних загроз, обґрунтовуючи нормативно-організаційні трансформації та реалізацію нових економічних механізмів. Також, потребує удосконалення чинна нормативно-правова база у контексті регулювання суспільно-владних відносин, що виникають у зв'язку з поширенням епідемій.

ВИСНОВКИ

Проведення комплексного політологічного аналізу гуманітарної політики та її впливу на забезпечення національної безпеки України дозволило дійти таких висновків. По-перше, з'ясовано, що гуманітарна політика як соціальна явище може виконувати безліч функцій, що надає йому більшої суспільну та політичну силу. Одні функції реалізуються у сфері моральності та культури і дозволяють громадській думці впливати на світогляд і поведінка як окремих осіб, і різних груп людей. Інші функції забезпечуються конституційно-правовою основою та реалізуються у політичній сфері життя суспільства.

До них належать функція легітимації, оцінна, контрольна, консультативна, директивна, інформаційна та ін. функції. Суб'єктами громадської думки є різні за кількістю групи людей, об'єднані з якоїсь підстави (ідеології, національності, вірі, професійної власності тощо). Разом з тим, чим масштабніші ці групи, тим більшою силою володіє суспільне думка, яку вони висловлюють. Об'єктом громадської думки можуть бути події, факти та явища (процеси) навколишньої дійсності, що мають достатній суспільний інтерес, дискусійність та компетентність. Національна безпека відповідає критеріям об'єкта громадської думки і тому може піддаватися певному впливу з боку.

Однак компетентність суспільства з питань національної безпеки не завжди є достатньою і тому гуманітарна політика може відображати не об'єктивну оцінку навколишньої дійсності. Пов'язано це не тільки з тим, що частину відомостей про стан національної безпеки становлять державну таємницю і тому не можуть бути представлені до громадському огляду, але ще й з тим, що гуманітарна політика є об'єктом впливу різних політичних сил, які, розуміючи його великі політичні можливості, здійснюють маніпуляцію свідомістю громадян з метою формування громадської думки.

По-друге, аналіз змісту національної безпеки як об'єкта впливу громадської думки показав, що національна безпека являє собою сукупність видів національної безпеки (економічна безпека, військова безпека, інформаційна безпеку тощо), забезпечення яких реалізується певним

механізмом, що складається з інституційно-організаційного, предметно-діяльнісного, нормативно-правового, світоглядно-ціннісного та теоретико-дослідницького компонентів.

Засобами впливу громадської думки на забезпечення національної безпеки є всі канали висловлювання громадської думки, через які вона може себе проявляти. Гуманітарна політика, укладаючи в собі велику політичну силу, здатна через ці канали впливати на кожен компонент системи забезпечення національної безпеки і цей вплив має безліч напрямів, форм та способів. Як показало дослідження найефективнішими каналами висловлювання громадської думки є конституційно-правовими. канали – вибори та референдуми.

Найбільш перспективним каналом став інтернет, який не тільки дає громадську думку широкі можливості вираження, але й дає громадську думку законні підстави для того, щоб його почули влада та врахували. Публічне обговорення у соціальних мережах дій представників та інститутів влади впливає на їхню відповідальність, ефективність та демократичність політичного управління.

Вже створені в Україні інтернет-ресурси пропонують можливість громадянам обговорювати проекти законів та вносити до них свої пропозиції, ініціювати формування того чи іншого закону, а також контролювати діяльність держави.

По-третє, аналіз місця та ролі громадської думки в функціонування української політичної системи показав, що гуманітарна політика функціонує в політиці в основному як інструмент легітимації вже ухвалених владою політичних рішень. Існуючі механізми включення громадської думки до системи забезпечення національної безпеки настільки формалізовані, що не дозволяють йому здійснювати значний вплив у цій сфері.

Ступінь включеності громадської думки до управлінського процес мінімальна і ті можливості громадської думки, які були закладені ще після ухвалення Конституції України починають зменшуватись у зв'язку з

поступовим введенням на них певних обмежень. Таким чином дослідивши проблеми вираження та функціонування громадської думки у українській політичній дійсності виділили основні їх. З одного боку, це недостатня компетентність громадської думки щодо питань забезпечення національної безпеки, а з іншого боку, це прагнення держави формалізувати та підпорядкувати собі основні механізми реалізації громадської думки.

Їхнє рішення може досягатися комплексним і цілеспрямованою діяльністю держави та громадянського суспільства по розширення освітніх кордонів, формування загальнонаціональної ідеології, всебічного забезпечення доступу громадян до достовірної інформації та знань, підвищення рівня відкритості та прозорості діяльності органів державної влади, створення нових та вдосконалення існуючих механізмів впливу суспільного думки щодо забезпечення національної безпеки.

Теоретико-методологічні рекомендації пов'язані з продовженням досліджень в галузі будівництва в Україні демократії та громадянського суспільства, удосконаленні державного управління та системи забезпечення національної безпеки, а також розвитку інформаційної політики. При цьому найбільш перспективними напрямками наукових досліджень можуть бути:

- Вивчення проблем забезпечення національної безпеки в умови розвитку інформаційних комунікацій;

- Аналіз технологій формування громадської думки, використовувани в інтернеті. Розкриті автором технології формування громадської думки мають в основному загальний характер та не розглядають конкретних практичних технологій в інтернеті як найбільш прогресивному просторі для здійснення інформаційного впливу;

- Аналіз функціонування громадської думки як інструменту легітимації політичних рішень;

- Вивчення процесів цілепокладання при розробці та здійснення інформаційної політики держави, що розкривається через аналіз взаємозв'язку викликів та загроз національній безпеці України з державною діяльністю з

формування громадської думки;

- Розробка комплексу питань, пов'язаних із удосконаленням механізмів вираження та функціонування громадської думки в політичній сфері життя суспільства.

Автором торкнулися напрямки та шляхи вдосконалення основних механізмів вираження та реалізації громадської думки (вибори та референдуми), водночас, важливо також проаналізувати які є можливості щодо підвищення ефективності впливу громадської думки на політичне управління засобами інших механізмів.

Практичні поради можна розділити на дві групи. До першої групи відносяться рекомендації, які можуть бути розглянуті виконавчими та законодавчими органами влади України, і навіть дорадчими органами за них:

- При формуванні нормативних правових актів, що стосуються забезпечення національної безпеки, враховувати оцінки громадської думки щодо відповідних питань;

- Розробити теорію національної ідеології, яка б стала основою для формування громадської думки;

- Підвищити частку в бюджеті України на розвиток освіти та культурного морального виховання, що призведе до підвищенню компетентності суб'єктів громадської думки;

- Переглянути структуру громадської палати України, яка має складатися лише з представників цивільної товариства за винятком представників, що призначаються органами державної влади. Цей захід забезпечить дійсне функціонування громадської палати як інституту громадянського суспільства, покликаного транслювати та відстоювати у вищих ешелонах державної влади громадську думку різних груп людей;

- Розширити можливості висловлювання громадської думки на вибори всіх рівнів шляхом повернення до виборчих бюлетенів графі "проти всіх";

- Ухвалити закон, що розширює кількість питань з яких у обов'язковому порядку мають проводитися референдуми. До їх числа повинні належати

питання приватизації державної власності, питання соціальної та міграційної політики.

Другу групу складають рекомендації щодо використання матеріалів магістерської праці при підготовці монографій та навчальних матеріалів з політологічної проблематики, а також у навчальному процесі вищих навчальних закладів:

- При виданні монографій, підручників та навчальних посібників з політології, теорії національної безпеки, політичної соціології, присвячених взаємозв'язкам суспільства та держави у політичній сфері, враховувати результати цього дослідження, зокрема: приймати в увага висновків, що містяться у праці, про зв'язок суспільного думки громадян із станом національної безпеки країни;

- У процесі викладання політологічних дисциплін у вищих навчальних закладах звертати особливу увагу на розширення можливостей вільного вираження суспільної думки як необхідної умови розвитку демократії та громадянського суспільства в країні.

Облік органами державної влади та вишами перелічених вище висновків та практичних рекомендацій сприяв би зміцненню національної безпеки України і дозволив би підвищити якість навчання з дисциплін політичних наук.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алтуніна О. М. Сутність та види функцій органів місцевого самоврядування. Форум права. 2009. № 3. С. 8 – 13. URL : <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2009-3/09aomomc.pdf>.
2. Аль-Атті І. В. Публічне управління: сутність і визначення. Public Administration Aspects. 2018. № 6(8). С. 35 – 41. URL : [file:///C:/Users/Helen/Downloads/433-Article%20Text-585-1-1020180910%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Helen/Downloads/433-Article%20Text-585-1-1020180910%20(1).pdf).
3. Ардашкин И. Б. Смарт-технологии, как феномен: концептуализация подходов и философский анализ. Являются ли смарт-технологии действительно умными? Вестник Томского государственного университета. Серия «Философия. Социология. Политология». 2018. № 43. С. 55 – 67.
4. Афонін Е., Мартинов А. Українське диво: від депресії до соціального оптимізму : монографія. Київ : Києво-Могилянська академія, 2019. 296 с. (Серія «Відкрита дослідницька концепція», Вип. 18).
5. Бакуменко В. Д., Бондар І. С., Шпачук В. Г. Особливості публічного управління та адміністрування : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2017. 256 с.
6. Бакуменко В. Д., Попов С. А. Парадигма інноваційного розвитку суспільства: сучасні концепції реформування публічного управління. Ефективність державного управління. 2015. Вип. 43. С. 21 – 28.
7. Баштанник А. Г., Баштанник В. В. Організаційні засади формування інтегрованих систем публічного управління в контексті Європейського інтеграційного процес. Наук. вісн. акад. муніцип. упр. Серія «Управління». 2012. Вип. 4. С. 15 – 26.
8. Бобровський О. Запровадження управлінських смарт-технологій – як шлях підвищення ефективності публічного управління. Evropský politický a právní diskurz. 2020. Vol. 7. Issue 2. С. 226 – 233.

9. Варцаба В. І. Управління регіональним розвитком: теорія і практика гармонізації цілей та інтересів влади, науки, бізнесу : монографія. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2015. 486 с.
10. Ватченко О. Б., Андрейченко. О. А. Стратегічне планування розвитку України. Економічний простір. 2016. № 113. С. 15 – 26.
11. Вишневецький С.Ф. Деякі проблеми теорії функцій органів самоорганізації населення. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. 65. С. 92 – 100. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2014_65_16.
12. Воронкова В. Г., Романенко Т. П., Андрюкайтене Р. Генеза від інформаційного суспільства до «smart-суспільства» в контексті історичної еволюції сучасного світу: теоретико-концептуальний контекст. Гілея: наук. вісн. 2017. Вип. 116(1). С. 128 – 133.
13. Герасимов Б. Н., Герасимов К. Б. Технологическое оснащение управленческой деятельности. Основы экономики, управления и права. 2014. № 3(15). С. 44 – 50.
14. Гончарова О. М. Реінжиніринг бізнес-процесів як спосіб підвищення ефективності управління. Ефективна економіка. 2012. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_2_27.
15. Грובה В. П. Система місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право, муніципальне право». Харків, 2013. 22 с.
16. Державна стратегія регіонального розвитку – до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серп. 2014 р. № 385. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP140385.html.
17. Дзвінчук Д. І., Лютий М. О., Петренко В. П. Графоаналітичне моделювання процесів взаємодії елементарних складових управлінської пари. Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія «Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості». 2018. № 1(7). С. 32 – 44.
18. Дунаєв І. В. Модернізаційний транзит публічно-управлінських відносин від централізованого до децентралізованого розвитку регіонів. Теорія та

- практика публічного управління. 2016. № 3(54). URL : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-3/doc/3/04.pdf>.
19. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін [та ін.] ; за ред. Ю. В. Ковбасюка [та ін.]. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
 20. Загальні засади місцевого самоврядування в Україні : навч. посіб. / В. М. Вакуленко, Я. Ф. Жовнірчик, Т. В. Іванова [та ін.] ; за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ : НАДУ, 2010. 211 с.
 21. Загорський В. Кадрове забезпечення модернізації в Україні системи місцевого та регіонального врядування на основі адаптації європейських моделей. Науковий вісник. 2013. Вип. 12. URL : file:///C:/Users/Helen/Downloads/DeVr_2013_12_4.pdf.
 22. Звіт про результати реалізації проектів регіонального розвитку, визначених Планом реалізації Стратегії розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року на 2018 – 2020 роки I півріччя 2018 року.
 23. Ківалов С. В., Біла-Тіунова Л. Р. Адміністративне право України : навч. посіб. перероб. і доп. Одеса : Фенікс, 2011. 400 с.
 24. Козаченко Г. В. Технологізація управлінської діяльності: зміст та призначення. Економіка і регіон. 2016. № 3(58). С. 37 – 40.
 25. Койкова Т. Л. Управленческие технологии и их роль в деятельности современного менеджера. Концепт. 2015. Т. 8. С. 346 – 350. URL : <http://ekoncept.ru/2015/65070.html>.
 26. Костенюк І. В. Механізми та способи децентралізації влади: рівень місцевого самоврядування. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. № 3. URL : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=559>.
 27. Кульбака В. М. Застосування інформаційних технологій та інформаційних систем в управлінні територіями. Економіка і регіон : зб. ПолтНТУ. 2015. № 2(51). С. 120 – 125.
 28. Лазаревич А. А. Становление информационного общества: коммуникационно-эпистемологические и культурно-цивилизационные

- основания / А. А. Лазаревич; науч. ред. И. Я. Левяш. - Минск: Беларуская навука, 2015. - 537 с.
29. Лебединська О., Вакуленко В., Колтун В. Система органів місцевого самоврядування регіону: динамічна модель структури. Вісник Національної академії державного управління. 2010. № 3. С. 143 – 147. URL : file:///C:/Users/Helen/Downloads/Vnadu_2010_3_21.pdf.
30. Липовська Н. А., Бобровський О. І. Удосконалення методологічних засад оцінювання досягнення стратегічних планів розвитку регіонів. Аспекти публічного управління. 2019. Т. 7, № 11. С. 26 – 37.
31. Мамонова В. В. Система місцевого самоврядування // Енциклопедія державного управління. У 8 т. Т. 5. / наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) [та ін.] ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : НАДУ, 2011. С. 342 – 344.
32. Міненко М. А. Трансформація систем державного управління в сучасні моделі регулювання суспільства. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. № 6. URL : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=581>.
33. Мінц О. Ю. Методологія моделювання інноваційних інтелектуальних систем прийняття рішень в економіці : монографія. Маріуполь : Приазов. держ. техн. ун-т, 2017. 216 с.
34. Морозова В. И., Врублевский К. Э. Моделирование бизнес-процессов с использованием методологии ARIS : Учебно-методическое пособие для бакалавров и магистров направлений: «Прикладная информатика», «Бизнесинформатика». Москва : РУТ (МИИТ), 2017. 47 с.
35. Нагаєв В. М. Публічне адміністрування: електрон. : навч. посіб. Харків : ХНАУ, 2018. 278 с.
36. Надолішній П. І. Концепція демократичного врядування: зміна парадигми у постановці проблем публічного управління (Революція гідності чи «так звана Революція гідності»?). Актуальні проблеми державного управління. 2015. Вип. 3(63). С. 169 – 177.

37. Оболенський О. Ю. Публічне управління: цивілізаційний тренд, наукова теорія і напрям освіти // Публічне управління: шляхи розвитку : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 26 лист. 2014 р. У 2 т. Т. 2 ; за наук. ред. Ю. В. Ковбасюка [та ін.]. Київ : НАДУ, 2014. С. 3 – 10.
38. Орлів М. С. Підготовка і прийняття управлінських рішень : навч.- метод. матеріали ; упоряд. Г. І. Бондаренко. Київ : НАДУ, 2013. 40 с.
39. Осипенко Л. О. Комунікативний процес як цілісна соціокультурна система: соціально-філософський аналіз / Л. О. Осипенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.] – Запоріжжя: Вид - во ЗДІА, 2013. - № 54. - С. 241-250.
40. Остапенко О. Г., Барановська Т. М. Територіальні громади як первинний суб'єкт місцевого самоврядування та реалізації муніципальної політики. Державне управління: удосконалення та розвиток : електрон. журн. 2015.
41. Податковий кодекс України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
42. Пономаренко О. В. Теоретико-методологічні основи механізмів державного управління соціальними проектами та програмами : автореферат дис. ... д-ра. держ. упр. : 25.00.02. Донецьк, 2010. 42 с.
43. Публічна служба : навч. посіб. / С. М. Серьогін, Н. А. Липовська, Є. І. Бородін [та ін.] ; за заг. ред С. М. Серьогіна. Дніпро : Грані, 2018. – 384 с.
44. Публічне адміністрування : навч. посіб. / Ю. Г. Кальниш, Т. М. Лозинська, В. І. Тимцуник. Полтава : РВВ ПДАА, 2015. 280 с.
45. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід : монографія / за заг. ред. С. Чернова [та ін.] ; Запоріз. держ. інженер. акад. Запоріжжя : ЗДІА, 2016. 606 с.
46. Рижова І. С., Захарова С. О. Вплив «smart технологій» на розвиток «smartміста» в інформаційному суспільстві. Гуманіт. вісн. Запоріз. держ. інженер. акад. 2018. Вип. 72. С. 81 – 90.

47. Символическое и архетипическое в культуре и социальных отношениях : материалы III междунар. науч.-практ. конф., 5 – 6 марта 2013 г., Прага : Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra – CZ», 2013. 175 с.
48. Соколовська О. О. Smart Сіті: використання інформаційнокомунікативних технологій у місцевому самоврядуванні. Аспекти публічного управління. 2014. № 11 – 12(13 – 14). С. 77 – 85.
49. Стратегії регіонального розвитку 2021 – 2027: що мають зробити регіони в цьому році, щоб вийти на якісно новий рівень стратегічного планування // Офіційний вебсайт Міністерства розвитку громад та територій України. URL:<https://www.minregion.gov.ua/press/news/strategiyi-regionalnogorozvitku-2021-2027-shho-mayut-zrobiti-regioni-v-tsomu-rotsi-shhob-viyti-nayakisno-noviy-riven-strategichnogo-planuvannya/>.
50. Терещенко Д. А. Прийняття управлінських рішень у діяльності органів державної влади: аналіз світового досліду. Актуальні проблеми державного управління. 2018. № 1(53). С. 143 – 152.
51. Ткаченко В. О. Комплексне моделювання процесів самоорганізації і самоуправління : кол. монографія. Дніпро : 2018. 235 с.
52. Третьякова Е. П. Технологии управления как способ формализации организационных процессов. Вестник ИрГТУ. 2013. № 2(73). С. 206 – 211.
53. Фелонюк Т. А. Теоретичні засади розвитку місцевого самоврядування у французькій республіці. Young Scientist. 2016. № 8(35), august. С. 241 – 244.
54. Філіпова Н. В. Зміна співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування», «публічне управління» в системі суспільно-політичної трансформації. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 6.
55. Цілі сталого розвитку: Україна – 2030: регіональна доповідь / уклад. : В. Г. Панченко, Н. В. Резнікова, 2018. 154 с.

56. Чернов С. І., Гайдученко С. О. Текст лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування». Харків : Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова, 2014. 97 с.
57. Четверта промислова революція: зміна напрямів міжнародних інвестиційних потоків : монографія / за наук. ред. А. І. Крисоватого та О. М. Сохацької. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. 478 с.
58. Чубукова О. Ю. Кібернетика: від простих систем та технологій до кіберсередовища. Економічна теорія та історія економічної думки. 2015. № 12(174). С. 33 – 38.
59. Шадріна Л. Ю. Технологии управления социальными объектами. 2009.URL :https://nsuem.ru/science/publications/science_notes/2009_3/12.pdf.
60. Ягодзінський С. М. Глобальні інформаційні мережі у соціокультурній перспективі: монографія / С. М. Ягодзінський. - К.: Аграр Медіа Груп, 2015. - 276 с.
61. Andreas Meier. eDemocracy & eGovernment: Stages of a Democratic Knowledge Society, Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2012 – С. 149-159.
62. Becerril-Chavez M., Lindemann K., Mayernik J., Ralbovsky J. “A SeeClickFix for Public Participation? Assessing the feasibility of an online platform for evaluating public participation activities”. 2012 https://www.cailg.org/sites/main/files/fileattachments/a_seeclickfix_for_public_participation._assessing_the_feasibility....pdf.
63. Best S. The Postmodern Adventure: Science, Technology, and Cultural Studies at the Third Milenium / S. Best, D. Kellner. – L./N.Y.: The Guilford Publication, 2001. – 313 p.
64. Bittlingmeyer U.H. Wissensgesellschaft als Wille uynd Vorstellung.- Konstanz: UVK, 2005. - S.57.
65. Daum J.H. Intangible Assets. - Bonn Galileo Press GmbH, 2002. - S.152- 154.
66. Does E-Government Improve Government Capacity? Evidence from Tax Administration and Public Procurement. Development Economics 2016 World Development Report Team April 2016

- <http://documents.worldbank.org/curated/en/334481468193734893/pdf/WPS7657.pdf> C. 15.
67. Featherstone M., Venn C. Problematizing global Knowledge: Critical commentaries: Introduction // *Theory, culture & society*. - L., 2007.-Vol.24 , N 7-8. - P. 261-263.
68. Ferenstein G. “Road to Government 2.0 Technological Problems and Solutions for Transparency, Efficiency and Participation” A Report of the 2012 Aspen Institute Forum on Communications and Society Washington, D.C. 2013
http://csreports.aspeninstitute.org/documents/RoadtoGovrnmnt_Final_text.pdf.
69. Inkster I. Mental capital: Transfers of knowledge and technique in 18 century Europe // *J.of European economic history*.- Rome, Vol 19, N4.
70. Jesper Schlæger «Collaboration in China’s E-Government: A Cultural Theory Analysis» in Yijia Jing (ed.) «The Road to Collaborative Governance in China» (pp. 123-145), 2015. Palgrave. [Электронный ресурс]. URL: http://www.umdcipe.org/conferences/GovernmentCollaborationShanghai/Submitted_Papers/Schlaeger_Paper.pdf.
71. Kumar K. Global civil society / K. Kumar // *European Journal of Sociology*. – 2007. – Vol. 48. – № 3. –P. 413-434.
72. Kofranek M. Knowledge Engineering – Wissensarbeit an der Schnittstelle Business- IT // *KM-Jornal*.-Wien 2007.- N 1. – P.8-9.
73. Margaret Tan, Deng Xiaoi, Yang Qiushi and Cheng Chen (2013) AN Investigation of e-Government Services in China, *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries (EJISDC)*, Volume 57, Issue 5, page 1-20. [Электронный ресурс]. URL : <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/UNPAN96249.pdf>.
74. Rule J. B., Besen Y. *The once and future information society*. – Theory & society. – Dordrecht, 2008. – Vol. 37, N 4. – P. 317 - 342.

75. The Global Information Technology Report 2015. ICTs for Inclusive Growth [Электронный ресурс]. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GITR2015.pdf.
76. Thiel F. Stichwort: Umgang mit Wissen // Ztschr. für Erziehungswissenschaft. – Wiesbaden, 2007.-Jg.10, H 2.- S.153-169.
77. United Nations E-Government Survey 2014: E-Government for the Future We Want.: URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/E-Gov_Complete_Survey-2014.pdf. С. 2.
78. Wilke H. Systemisches Wissensmanagement. – Stuttgart: UTB, 2001. – S.16.